

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь магістр

на тему:

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

Виконав:

здобувач II курсу, 262 групи
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітня програма «Соціальна робота»
Корнійчук Віталій Вікторович

Керівник:

доктор філософії
з соціальної роботи,
доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Алла ВОЙТОВСЬКА

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент
Галина БОНДАРЕНКО

Умань 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ	9
1.1. Виховання культури гендерної взаємодії школярів як соціальна проблема..	9
1.2. Сутність й структура гендерної взаємодії школярів.....	16
1.3. Модель готовності майбутнього соціального робітника до соціалізації школярів на основі гендерного підходу.....	26
Висновки до розділу I.....	34
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ПРАКТИЧНА РОБОТА З ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ	35
2.1. Стан реалізації гендерних моделей дружніх відносин школярі в сучасній освіті.....	35
2.2. Гендерні особливості дітей молодшого шкільного віку.....	41
2.3. Діагностика прояву рівнів гендерної культури молодших школярів.....	47
Висновки до розділу II.....	66
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Упродовж останнього часу в психолого-педагогічній науці (України та зарубіжжя) значно активізувалися наукові пошуки, спрямовані на дослідження гендерних проблем, які набули міждисциплінарного перспективного характеру. Організація Об'єднаних Націй визначає питання гендеру однією з головних проблем ХХІ століття. Гендерної освіти та виховання сучасної молоді надзвичайно важлива й актуальна у зв'язку з вибором демократичного шляху розвитку українського суспільства та побудови гендерно-паритетного соціуму.

У наукових колах чимало дослідників дискутують щодо мети гендерного виховання і вбачають її у формуванні гендерної культури щодо різної статі (Т. Говорун, О. Ільченко, К. Корсик, Л. Мандрик), потенційних можливостей особистостей різної статі для самореалізації у сучасному світі (А. Шевченко, Н. Глущенко), налагодження успішних взаємин чи взаємодії в педагогічному процесі (С.Вихор, Н. Миропольська) тощо.

Розуміння ментальних характеристик різновекторних понять проблеми (*гендерна культура, взаємини, гендерна взаємодія та ін.*), інтеграція загальних знань з гендерними знаннями та утворення навичок аналізу ситуацій, тобто гендерного судження мають забезпечити галузь освіти, інституції освіти (заклади освіти).

Загалом і доцільність упровадження гендерної освіти в структуру загальної системи освіти віднаходимо у наукових розвідках дослідників (Т. Говорун, О. Кікінежді, Л. Кобелянська, В. Кравець та ін.). Разом з цим питання виховання культури гендерної взаємодії, зокрема на етапі молодшого шкільного віку, як визначають перспективи досліджень й побажання практиків, потребує подальшого вивчення. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом у цьому контексті, оскільки саме в цей час відбувається перебудова системи взаємин з дійсністю, з людьми, з'являється

потреба виконувати культурні норми суспільства, серед яких особливе місце займають гендерні.

Отож, актуальність означеної проблеми та потреба у подальших дослідженнях щодо використання активних інтерактивних методів, технологій для забезпечення гендерної взаємодії учнів різної статі з навчальним оточенням, освітнім середовищем, вибудовування людських взаємин та взаємодій, сутність яких полягає в організації спільного процесу пізнання, коли знання здобуваються в діяльності через діалог учнів між собою (незалежно від статі) і вчителем чи вихователем групи продовженого дня обумовили вибір теми магістерського дослідження: «Гендерні особливості соціалізації школярів».

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі та в дослідно-практичній роботі з гендерної соціалізації школярів.

Завдання дослідження

1. Здійснити аналіз проблеми виховання культури гендерної взаємодії школярів у дослідженнях учених.
2. Визначити сутність, структуру культури гендерної взаємодії школярів та розкрити особливості дітей шкільного віку у вихованні культури гендерної взаємодії.
3. Охарактеризувати модель готовності майбутнього соціального робітника до соціалізації школярів на основі гендерного підходу.
4. Описати стан реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів в сучасній освіті
5. Виявити гендерні особливості дітей молодшого шкільного віку.
6. Розкрити рівні прояву культури гендерної взаємодії молодших школярів.

Об'єкт дослідження – процес формування гендерної культури дітей шкільного віку.

Предмет дослідження – організація гендерного виховання школярів у процесі навчально-виховної діяльності.

Методи дослідження. Досягненню мети й розв'язанню поставлених завдань сприяло використання комплексу методів дослідження:

- *теоретичних*: аналіз філософської, педагогічної та психологічної літератури з

метою вивчення стану розробленості проблеми дослідження; порівняння, зіставлення, систематизація і узагальнення здобутої інформації з метою організаційно-методичного забезпечення виховання культури гендерної взаємодії у молодших школярів в умовах групи продовженого дня;

- *емпіричних*: діагностичні (анкетування, самооцінка, спостереження, бесіди, ситуацій) дослідження з метою виявлення рівня прояву культури гендерної взаємодії молодших школярів.

- *статистичних*: математичні методи обробки даних.

Експериментальна база: ліцей №8 м. Гайсин.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні й розширенні розуміння проблеми дослідження; конкретизації та визначенні сутності різновекторних понять культури гендерної взаємодії (гендер, гендерна культура, гендерна взаємодія); в обґрунтуванні організаційно-методичного забезпечення виховання культури гендерної взаємодії у школярів.

Практичне значення дослідження підібрані діагностичні методики, запропоновані інтерактивні методи, форми й технології можуть використовуватись у цілеспрямованій систематичній роботі вихователями групи продовженого дня та вчителями початкових класів щодо виховання культури гендерної взаємодії у школярів, а також студентами та майбутніми вчителями початкових класів на етапі їх професійного навчання.

Основні ідеї та результати дослідження були представлені на засіданні кафедри, а також на науково-практичних конференціях та семінарах: II-а Всеукраїнська студентська науково-практична онлайн-конференція «Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни» (Умань, 2.02.2023); науково-практичний семінар «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (Умань, 15.02.2023), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 21.04.2023), VI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (Умань, 31.05.2023), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 12.09.2023),

Всеукраїнській науково-практичній конференції «Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні» (Умань, 21.11.2023).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

1.1. Виховання культури гендерної взаємодії школярів як соціальна проблема

Проблема гендеру в науці не нова, але є на сьогодні актуальною як для дослідників психолого-педагогічної так і для практиків. Інтерес до питань ціннісної та цілісної орієнтації зростає в контексті формування культури гендерної взаємодія у сучасній теорії та практиці навчання. Дослідження та аналіз питання культури гендерної взаємодії в освіті засвідчують про різновекторний науковий доробок учених, серед яких філософи (Р. Унгер, А. Річ); правознавці (Ш. Берн, Л. Виноградова, А. Заєць, Г. Даудова, В. Близнюк, Н. Грицяк та інші); соціологи (І. Кльоцина, Д. Жилкін, Т. Титаренко та інші); психологи (М. Мід, Х. Дойч, Х. Томпсон, Г. Гейманса) та інші.

Освіта займає особливе значення в системі факторів, які забезпечують формування культури гендерної взаємодії особистості, відповідно і має передавати певні моделі поведінки в суспільстві, майбутнім поколінням – це з одного боку, а з іншого боку – реагувати на соціальні зміни, відображаючи їх змістом, методами, формами і технологіями.

Зроблений нами короткий екскурс до наукових розвідок учених щодо вивчення означеної нами проблеми, дає право констатувати, що у США та у деяких країнах Західної Європи питання гендерної взаємодії увійшло в освітні програми ще наприкінці 1960-х років. А в Україні проблема гендерного виховання у науковій площині розпочалась лише з 90-х років минулого століття. Освіта має особливу цінність: «не лише у розвитку творчо мислячих особистостей, а й у постійному вдосконаленні їх культурних і професійних стандартів, а також відображається у формуванні гендерної громадянської культури щодо реалізації рівноправ'я і рівних можливостей». [7, 33]

Проблема виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів органічно вписується в сучасну освітню філософію Нової української школи, оскільки гендерно-орієнтована освіта значно розкриває перспективи вільного духовного розвитку особистості. В освітній практиці інтеграція гендерного виховання у відкриває нові можливості в сучасній школі, яка спрямована на дотримання принципу гендерної рівності, ухилення від будь-яких проявів гендерних упереджень та дискримінації через стать учня, диференціації вимог, дій певної статі, створення умов для максимального розкриття інтересу, надання учням можливості взаємодії у навчальній взаємодії.

«Гендерна взаємодія відображає пріоритет виховання і розвиток гармонійної особистості, яка стає високодуховною й самоактивізованою людиною, яка долає життєві труднощі та цінує культурні й природні ресурси і спрямована на розкриття свого потенціалу, індивідуальних особливостей і можливостей та гармонізацію взаємовідносин. Реалізація виховання гендерної культури в освітньому процесі більшою мірою розкриває внутрішній потенціал кожного індивіда незалежно від статі, створює і розширює гендерне сприятливе середовище в педагогічній взаємодії», що і відображають у своїх дослідженнях вчені. [11]

Формування сучасної особистості неможливо реалізувати без урахування гендерної специфіки. Дослідження різного виду питань, які пов'язані з гендерними аспектами в педагогіці, має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення для осіб та навчальних установ. Основними принципами виховання культури гендерної взаємодії є: принцип гуманності, природовідповідності, гармонії, гендерної відкритості та комфорту.

Формування культури гендерної взаємодії має науково обґрунтовану розробку технологій, саме тому діяльність з продукування гендерної культури неможливе без використання гендерного підходу в сфері освіти. Офіційно перебіг гендеризації в освітній сфері починається тоді, коли дитину віддають до закладу навчання й пролонгується протягом всіх років навчання.

Дівчатка і хлопчики опановують і вчать один одного, які види діяльності та поведінка притаманні хлопчикам, а які – дівчаткам, і гарантують співвідношення вчинків кожного з дітей сформованому плану. Очевидно, що при цьому, учителі та навчальна програма, які підсилюють гендерні відмінності й нерівність, яка формує та супроводжує ці і розбіжності. [42, 6]

Однак дві важливих обставини накладають на вказані особливості своє відображення. Перша – пов'язана з рівнем гендерної культури особистості, а друга – з гендерними особливостями індивіда. Інакше кажучи, кожен школяр, може обрати для себе на майбутнє свою справу з багатогранного спектру професій [3, 5]. З цієї точки зору запровадження гендерної освіти в усіх закладах освіти у процесі реформування має трансформуватися із системи виховання учнів, яка орієнтована на накопичення знань, до системи, спрямованої на навчання прикладним знанням. У цьому контексті впровадження гендеру в систему освіти не тільки підвищить професійну майстерність вчителів, але й змінить освітню стратегію, щоб усі учасники освітнього процесу могли охопити соціальну та гендерну інклюзію.

Школа була і залишається головним чинником гендерної соціалізації. Зміст навчального матеріалу, зміст навчання та виховні установки в процесі спілкування вчителя та учня є орієнтирами для розвитку гендерної свідомості хлопців і дівчат. Методологія, за якою організовано освітній процес, також становить психологічну основу для побудови ідеології гендерної нерівності або її закріплення. Не можливо вчителю сформувати повноцінного індивіда в навчально-виховному процесі без врахування статі учня. З розвитком культури гендерного виховання, гендерної взаємодії дитини формуються її моральні риси, звички поведінки та розвиваються вольові якості. Отже, виховання культури гендерної взаємодії має важливе значення у вирішенні завдань морального розвитку нашого суспільства.

В діяльності початкової школи виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів є процесом узгодження гендерних взаємин, взаємодії

між дівчатами та хлопцями. Оскільки саме в початковій школі потрібне самоствердження як представника певної статі в міжособистісних стосунках, то моральний кодекс гендерної соціалізації, спонтанно занурений у систему гендерних цінностей, закладає основу такого знання. Рівність та однаковість

– гендерна компетентність як хлопчиків, так і дівчаток – вважаємо за необхідне звернутися до теоретичних і прикладних аспектів формування культури гендерних взаємин у дослідженнях В. Кравця, Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Ільїної, Т. Бутурлим, С. Вихор. [13, 5]

Сучасна освіта стає сферою послуг, яка спрямовує свої ресурси на розвиток особистої моралі, формування успішної особистості в умовах гендерної рівності.

Однією з важливих проблем сучасного навчання, що стоїть перед системою освіти, є гендерний погляд на освіту підростаючого покоління.

Гендерне виховання – це формування у дітей уявлень про дійсність чоловіка та жінки, які необхідні для нормальної та ефективної соціалізації.

Під впливом вчителів і батьків діти повинні опанувати статеве значення або гендерний зразок поведінки, якої дотримується людина, представляючи ту чи іншу стать. Суть виховання культури гендерної взаємодії в освіті полягає у відображенні статевої ідентичності дитини. Важливо відзначити, що гендерна індивідуальність різноманітна і пластична, не схожа для представників різних статей [23, 15]. Основу культури гендерних взаємин, взаємодії необхідно закладати ще в молодшому шкільному віці. Проте, сьогодні потребує більш детального дослідження виховання культури гендерної взаємодії, зокрема в позаурочній діяльності та в умовах групи продовженого дня.

Водночас має бути готовий вчитель початкових класів до організації цього процесу серед молодших школярів у площині гендерної компетентності. Отож, гендерне виховання допоможе дітям діяти самостійно та реалізуватися, із задатками гендерних особливостей. Носієм

гендерної культури для учнів початкових класів є насамперед вчитель. Окремі аспекти проблеми готовності учителів працівників початкової школи до виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів віднаходимо у роботах таких вчених як: М. Воровка, О. Горошко, Т. Говорун та інші.

Актуальність питання виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів зокрема впливає з таких протиріч:

- потреба сучасного суспільства в культурі гендерної взаємодії серед учнів початкової школи та недостатня організація цього процесу вихователями й вчителями початкових класів;

- необхідність дієвого організаційно-методичного забезпечення процесу виховання культури гендерної взаємодії у молодших школярів. .

Метою виховання культури гендерної взаємодії в учнів початкових класів є формування у молодших класах гендерної освіти, яка допомагає усунути комунікативні бар'єри та налагодити правильні взаємини між хлопчиками та дівчатками. Виховну організацію, що враховує гендерні особливості дітей, слід розглядати як потужний чинник посилення соціальної адаптації та інтелектуального розвитку особистості. Хлопчики та дівчатка відрізняються з соціальної, фізичної та психологічної точки зору. Наукова література констатує розбіжності між хлопчиками і дівчатками: поведінка; вираження емоцій; формування гносеологічних функцій і темпів, способів засвоєння й опрацювання інформації; мотиваційна діяльність; оцінювання власних досягнень тощо [47]. Ці характеристики підтверджують і практики та власний практичний досвід дослідника магістерської роботи. Учені стверджують: «У хлопчиків і дівчаток мозок розвивається з різною швидкістю, в різній послідовності і в різний час. У дівчаток раніше, ніж у хлопчиків, розвивається ліва область мозку, яка відповідає за мову, раціональність і логічне мислення. У хлопчиків логічна ліва півкуля розвивається повільніше і відстає в цьому процесі. В результаті, у хлопчиків до певного віку переважає образно-чуттєва область» [17, 50]

Дослідження науковців проблем культури гендерного виховання показують, що ознаками формування культури гендерної взаємодії молодших школярів є і вікові та психофізіологічні особливості. Соціальні ролі учнів освоюються дітьми і розкривають гнучкість статево-рольової поведінки, що наближає їх до андрогінності. Отож, молодший шкільний вік є особливо чутливим у контексті формування егалітарних гендерних концепцій на основі інтелектуального, духовного та практичного розуміння. [17, 50]

У нашому дослідженні ми виходимо з такого розуміння: виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів є не лише соціальним процесом, а й індивідуальним процесом у розвитку особистості дітей. З одного боку, це засвоєння знань про гендерні ролі, засвоєння гендерно-рольових норм, правил поведінки, прийнятих у соціальному середовищі, а з іншого – процес формування у дитини свого базового «Я», усвідомлення гендерної ідентичності, вироблення умінь застосовувати різні типи поведінки. Адже, незважаючи на постійну природну диференціацію статей, невимушену сегрегацію хлопців і дівчат, відповідно до якої стають очевидними деталі кожної статі (хлопці – сильні, рішучі тощо, дівчата – красиві, щирі тощо). І хлопчики і дівчатка у молодшому шкільному віці нервують, частково розуміють індивідуальні гендерні особливості та визнають власне уявлення про себе, саме це вимагає культури гендерного виховання у кожного з статей [2, 5]. За результатами досліджень у галузях психології та педагогіки хлопчики і дівчатка відрізняються за швидкістю і якістю інтелектуального розвитку, емоційними реакціями, мотивацією, оцінками досягнень і поведінки. Кожен повинен розвиватися, щоб бути представником певної статі. Під час соціалізації дитина засвоює набір норм, правил, зразків поведінки, які наближають її до загальноприйнятого жіночого чи чоловічого зразка в суспільстві та сприяють формуванню відповідних рис особистості. Таким чином дитина набуває основних гендерних ознак.

Актуальність питання культури гендерної взаємодії підкреслюється задокументованими науковцями фундаментальними змінами гендерної взаємодії у суспільстві щодо історичних змін соціальних ролей та їх значення в культурі. До одних із найважливіших завдань сучасної системи освіти і виховання входить забезпечення розуміння норм і правил взаємин між представниками обох статей.

В сучасному процесі навчання і виховання роль закладів освіти визначено Наказом Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.), який зазначає, що найпершим важливим завданням – підготувати навчальні програми, посібники та підручники, які враховують гендерні підходи до виховання дівчаток і хлопчиків з повагою до вільних можливостей особистості.

Підсумовуючи можна сказати, що погляди багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців на досліджувані питання висвітлені в проаналізованій літературі, підкреслюємо, що виховання культури гендерної взаємодії – процес цілеспрямований, який прогнозує дотримання засад гендерної рівності в освітній діяльності школи та сприяє цілісному особистісному розвитку обох статей для успішної реалізації своїх здібностей.

Аналіз розроблених теорій гендерної ідентичності та поведінки створює основу для ширшого вивчення та розуміння цього важливого питання. Теорія ідентичності Адлера, заснована на емоціях і наслідуванні, яка стверджує, що діти несвідомо імітують поведінку представників однієї статі.

Тоді як, біхевіорист Джон Уотсон спеціально вказав на механізм соціального навчання, в якому гендерні ролі формуються за допомогою негативного (караючого) або позитивного (заохочувального) підкріплення із зовнішнього оточення. В цьому науковому напрямі процес навчання вважається основним, хоча не єдиним чинником формування гендерного почуття [21].

Відомий швейцарський педагог і психолог Жан-Вільям Фріц Піаже, як частина своєї концепції розвитку дитячого розуму, розглядає основи однієї з самовизначальних, самовключаючих гендерних категорій, які спрямовують дітей до гендерної поведінки. У творчості І. Кона акцент на наслідуванні та спілкуванні є надзвичайно важливими тіннями, які представлені, соціальним підкріпленням. В результаті певні стилі та поведінка закріплюються як частина загального процесу засвоєння гендерних ролей [16, 32].

Дослідження вчених (О. Кікінежди, Т. Говорун, І. Мунтян О. Кізь,, Т. Бендас, Ш. Берн, П. Терзі, В. Кравець та ін) про культурну природу гендеру як набору цінностей свідчать про те, що аналіз порушених проблем є складним і багатограним. Модернізація освіти, перехід до моделі взаємодії вчителя й учнів, реалізує необхідність врахування освітніх потреб дітей. Оскільки особистість є гендерним різновидом, тому пріоритети у вихованні відкривають перспективи більш успішного навчання та виховання школярів відповідно до статі. Вирішити завдання, що стоять перед освітою, розширити самосвідомість, характеристики та можливості всіх взаємодіючих суб'єктів освітнього процесу допомагають дослідження в галузі гендерної педагогіки.

1.2. Сутність й структура гендерної взаємодії школярів

Для розкриття поняття сутності й структури проблеми виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів актуальним є розуміння та визначення ключових й дотичних понять, зокрема: гендер, гендерна взаємодія, культура гендерної взаємодії .

«Гендер» – один із новіших термінів в психології та педагогіці, соціології й суспільствознавстві, який вперше ввів у науковий обіг американський вчений, науковець і педагога Дж. У. Скотт. Гендер означає

«соціальні відносини між людьми різної статі», «поділ ролей на чоловічі та жіночі».

Гендерна взаємодія – це форма соціальної взаємодії між великими соціальними групами щодо культурних, економічних, владних та інших ресурсів, які представляють соціальні цінності.

В історичному плані питання формування культури гендерної взаємодії концептуально ґрунтується на розвитку гендерно-культурної виховної думки, що поділяється на два етапи. [1, 4]

Перший етап характеризується закріпленням природного призначення людини шляхом жорсткої стратифікації гендерних ролей у всіх сферах життя суспільства, у тому числі й у освіті. За первіснообщинного ладу освіта була інтегрована в процес суспільного виробництва. Відмінності між чоловіками й жінками завжди інтригували вчених. Першими звернулися до цього питання стародавні греки, особливо Платон (427—347 до н. е.) і Аристотель (384—

322 до н. е.), які дотримувалися протилежних поглядів на природу маскулітності та фемінізму. Платон вважається автором концепції

«андрогінії», що означає наявність однаково сильних жіночих і чоловічих характеристик в одній особі, і він пропагував ідею гендерної рівності.

В епоху середньовіччя поява інституту державної влади формувала організовану систему освіти. У цю добу соціальний статус мали поняття

«чоловік» і «жінка», які мали соціокультурні ролі, а не як анатомічно- фізіологічні особливості. В основі цієї системи уявлень про гендерні відмінності лежать релігійні уявлення про тлінність і нестабільність матерії, а також теорія, висунута стародавнім лікарем Галеном (130—210 до н. е.), яка проголосила одностатеву модель людей. За її словами, жіноче тіло вважається недосконалим чоловічим.

У міру розвитку природничих наук одностатева модель людей поступилася місцем бісексуальності в епоху Відродження, в які

психологічні та соціальні відмінності між статями можна було пояснити специфічною анатомією чоловічих і жіночих організмів [37].

Під впливом феміністичної думки XVIII—XIX ст. тлумачення особливостей розвитку чоловіків і жінок зазнало докорінного перегляду, що значною мірою сприяло становленню гендерних досліджень як окремого наукового напрямку в межах соціальних наук. До кінця XIX століття біологічні умови відмінностей між чоловіками й жінками вважалися незаперечними. Таку позицію дотримувалися: французький мислитель Жан- Жак Руссо (1712—1778), німецький філософ Еммануїл Кант (1724—1804), Артур Шопенгауер (1788—1860) та інші. [20, 22]

Другий етап розвитку культури гендерної взаємодії пов'язаний з появою індустріального суспільства, що відзначається поступовим наслідком соціальних ролей і природністю.

На думку Кімелля М., не менш важливими і важливими факторами в системі статевих ознак індивіда є три взаємопов'язані фактори:

- ідентичність (identity) – самовизначення особистості в соціумі;
- інтеракції (interactions) – взаємодія і стосунки індивіда з оточенням;
- інституції (institutions) – державні інститути влади, соціальні структури суспільства, економічні, політичні, тощо. [21]

Метою гендерної освіти є позбавлення від гендерних стереотипів, створення умов для формування почуття рівності, відповідальність за соціальні міжособистісні стосунки. Цінності погляду на всі прояви життя крізь призму гендерних особливостей і відповідні форми потреб, інтересів й діяльності становлять гендерну культуру.

Визначення поняття «гендерна культура» дає змогу виділити його характеристики:

- 1) гендерна культура поєднує в собі два поняття «гендер» і «культура», ключовим з яких є поняття гендер;

2) гендерна культура з певною структурою і пов'язаними з нею функціями, використовується суспільством для збереження і передачі накопиченого гендерного досвіду;

3) структурована на «культура чоловіка» і «культура жінки»;

4) це специфічна культура, притаманна суспільству в цілому, особливо для конкретних людей; тип терміну іноді патріархальний або егалітарний;

5) передбачає формування уявлень про важливу мету чоловіка та жінки.

[9]

Оскільки культура гендерноно виховання є невід'ємною частиною загальної культури, вона також є цілісною системою з певною структурою і відповідними функціями, вона існує в усіх аспектах людського життя і використовується суспільством для закріплення, збереження та передачі накопиченого гендерного досвіду, яка є другою характеристикою дослідження.

Кожна епоха доповнює виховання гендерної культури новим змістом, який відповідає цілям і потребам суспільства.

Гендерна культура – одна з ключових категорій гендерних та культурологічних досліджень, психологічних і педагогічних, соціальних, філософських аспектів наукового доробку вчених : О. Кікінежди, Г. Зіммеля, О. Андрієнко, Р. Айвазової, С. Матюшкової, Т. Говорун та ін.

Гендерна культура не може існувати в установах верховенства патріархальних цінностей, які допускають утиск однієї соціального товариства відносно іншого. Також це поняття називають неоднозначним. Тому, що одній інтерпретації «гендерна культура» – це набір соціальних цінностей, вироблених у суспільстві, відточених протягом його історії, які повинні відповідати кожній особистості та підкорятися нормам обох статей; в другій інтерпретації – це набір статево-рольових цінностей, у сфері суспільного життя та відповідних потреб, що впливають із соціальних та суміжних інститутів. [14, 27].

У сьогоденній діяльності люди шукають альтернативні шляхи забезпечення повного використання гендерної культури індивіда. У суспільстві велика увага приділялася модифікації та моделям маскулінності та фемінності, які мають тенденцію до змін.

Важливою складовою гендерної соціалізації індивідів є гендерне виховання, який трактується, як процес, який спрямований на розвиток якостей, рис і характеристик, що визначають необхідне ставлення суспільства до представників протилежної статі. Тому сфера гендерної освіти включає не тільки конкретні стосунки між чоловіком і жінкою, такі як шлюб, але й будь-які інші аспекти: суспільне життя, роботу, дозвілля тощо. Це і дає нам можливість і право розглядати нашу проблему дослідження під кутом зору як культуру гендерної взаємодії між учасниками освітнього процесу та в умовах позакласної роботи.

Існують конкретні педагогічні завдання, які необхідно вирішувати в процесі гендерної освіти, зокрема:

- соціально-виховна відповідальність між чоловічою та жіночою статтю;
- бажання мати міцну і дружну сім'ю, що відповідає вимогам сучасного суспільства: рівність батька і матері в сім'ї;
- мати кількох дітей, свідомо та відповідально ставитися до їхнього виховання, до суспільства в цілому, до батьків і дітей;
- здатність розуміти інших і почуття поваги до них не тільки як людей загалом, а й як чоловіків чи жінок, здатність враховувати та поважати їх специфічні статеві особливості під час суспільної діяльності;
- здатність і бажання оцінювати свою поведінку по відношенню до інших відповідно до статі, розвиваючи поняття добра і зла в цих сферах відносин;
- усвідомлення себе як представником своєї статі, що підтримує почуття самоповаги та самооцінку, потенціал самореалізації і впевненість;
- необхідні навички спілкування й розуміння іншого, здатності приймати обдумані рішення в галузі міжстатевих відносин;

- уміння дружити та любити. [44, 51]

У ряді досліджень представлено особливості гендерної культурної структури в різних вікових групах.

Адаптуючи результати досліджень С. Вихор, визначаємо компоненти структур виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів, а саме:

«- когнітивний компонент, який визначаються турботами про формування гендерної ідентичності особистості, виходячи з уявлень про себе як представників певної статі; зміст гендерних ролей і сучасні гендерні стереотипи, характеристики жінок і чоловіків;

- емоційно-ціннісний компонент – визнання лідерства загальнолюдських цінностей і рівних можливостей для людей різної статі, орієнтація на партнерство та рівноправний шлюб;

- поведінковий компонент, визначає гендерні рольові моделі для реалізації майстерності у власному житті шляхом навчання відповідних дій, поваги до протилежної статі та відповідного міжстатевого спілкування в негендерній діяльності».
[3]

Разом з тим, відстежуємо, що дослідник В. Байдала виділив такі структурні компоненти:

- когнітивний, що означає наявність правильних уявлень про фізичні, психологічні та соціальні рольові особливості чоловіків і жінок, власні гендерні ролі, правила статево-рольової поведінки в суспільстві;

- емоційно-ціннісний, що характеризуються формуванням гуманістичних гендерних установок, позитивного досвіду, отриманого від факту усвідомлення власної мети як біологічного та соціального існування;

- індивідуально-поведінковий компонент – можливість розбудовувати статево-рольову поведінку індивіда відповідно до очікувань гендерного суспільства, показ бажань до вдосконалення взаємодії з носіями обох статей на основі вираження взаємоповаги і толерантності. [10, 12]

Принцип формування культури гендерної взаємодії дослідниця Дорохіна А. визначила як налагодження правильних відносин між дівчиною та хлопцем. Також, вона вирізняє те, що культура гендерного виховання передбачає продукування уявлень про побутове призначення жінки та чоловіка і розкриття їх психологічних й фізіологічних особливостей.

Зазначаємо, що на основі наукових підходів до визначення показників виховання культури гендерної взаємодії, визначено критерії та показники культури гендерної взаємодії, у зміст яких закладено діапазон когнітивного, ціннісного та поведінкового компоненту з контексту гендерних завдань.

Таким чином, відповідно до теоретичних принципів виховання культури гендерної взаємодії, у нашому дослідженні використано компоненти виховання культури гендерної взаємодії, які найбільш характерні і впроваджені в практику, це: когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий.

Виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів визначаємо як систему цінностей, гендерних знань і норм статево рольової поведінки, які сприяють реалізації здібностей школярів різної статі як рівноправних соціальних особистостей, формують гендерні характеристики індивіда, визначають правильні стратегії розвитку гендерної ідентичності [3, 14].

Когнітивний компонент, цього процесу виховання формує знання, досліджувані характеристики. На думку О. Кікінежді, шлях до виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів лежить через гендерне усвідомлення. Л. Столярчук дійшла стверджує, що культура гендерного виховання формується не через засвоєння шкільних дисциплін, а через розуміння навколишньої природи і людей. Дітям важливо розуміти організацію взаємин, власне взаємодії між людьми різних статей, насамперед при вирішенні конкретних проблем.

Цінності є одним із важливим елементом культури, тому емоційно- ціннісний компонент відіграє важливу роль у вихованні культури гендерної взаємодії. Цей компонент розкриває уявлення про гендерно-відповідний образ власного «Я», оцінку характеристик статі, «сильних і слабких сторін», як орієнтирів для побудови гендерної ідентичності. На думку В. Кравця, «у хлопців і дівчат в молодшому шкільному віці формування загальної самооцінки є стрижневим особистісного становлення. Образ гендерного «Я» виникає з організації ціннісно-смыслових координат, пов'язаних із власним усвідомленням і переживанням як хлопчика чи дівчинки в рамках єдиної системи мислення та самопогляду. Ставлення до жінок і чоловіків, їх оцінки є критерієм побудови гендерного образу «Я»» [8, 44].

Дослідження формування взаємини, стосунків між дівчатами та хлопцями показують, що вони оцінюють поведінку та дії на основі гендерних уявлень. Чим більше дитина більше дізнається про жіночі та чоловічі гендерні ролі, культурні та моральні норми, правила, тим більше вона усвідомлює себе та інших, тим гнучкішою вона буде в оцінці та сприйнятті гендерних стереотипів. Л. Божович зазначає: «емоційно-оцінні стосунки — це перше, що дитина дізнається від важливих для неї дорослих, і це значною мірою визначає її поведінковий вибір у просторі майбутніх соціальних стосунків». Тому все, що є значущим, важливим, несе в собі поняття

«цінність», визначає його поведінковий вибір і має забезпечити емоційне налагодження стосунків з протилежною статтю через зміст і форму гендерного виховання, а також сформувати систему цінностей, попиту та мотивації учня початкової школи» (*...).

Оволодіння цінностями гендерної культури може дати нам можливість зрозуміти власне «Я», побудувати гармонійні та рівноправні стосунки з протилежною статтю.

Третій, поведінковий компонент формування культури гендерної взаємодії включає плани, правила, норми, стандарти та моделі поведінки, як

демонструють початківці. В. Мухіна звернула увагу на те, що учні початкових класів не лише знають свою стать, а й прагнуть ідентифікувати себе як жінка чи чоловік. У шкільних групах діти освоюють навички взаємодії з людьми на їхньому рівні, розвиваючи та зміцнюючи моделі взаємин із собою та протилежною статтю. [18]

Гендерна поведінка зображає систему установок індивіда у зовнішніх реакціях через «гендерні прояви» (різні прояви, пов'язані із запропонованими нормами поведінки та взаємодії чоловіків і жінок у суспільстві). Поведінковий компонент показує, чи відповідає поведінка учня нормам, правилам і цінностям міжстатевої комунікації та взаємодії, а також здатність впроваджувати та закріплювати набуті гендерні знання шляхом створення толерантних, послідовних та вільних від гендерних стереотипів взаємодій. Це забезпечує основу для визначення стандартів поведінкового компонента для навичок взаємодії обох статей. Навички продуктивної взаємодії є вагомим засобом формування егалітарної поведінки.

Таким чином, зміст виховання культури гендерної взаємодії передбачає набуття гендерних знань, формування відповідної емоційної оцінки себе та протилежної статі, налагодження ефективного гендерного спілкування та взаємодії, визнання відповідних етичних норм і правил. Тому всі компоненти виховання культури гендерної взаємодії є взаємопов'язані та взаємозалежні.

Отже, як бачимо, структура культури гендерних взаємин учнів початкової школи базується на відповідних гендерних знаннях, навичках, уявленнях та цінностях взаємодії.

На основі окреслених компонентів та критеріїв розроблено індикатори виховання культури гендерної взаємодії серед молодших школярів. Для критеріїв гендерних знань та представлення індикаторів ми обираємо: усвідомлення гендерної ролі; розуміння гендерної рівності; здатність сприймати багатоманітні гендерні вираження. [7, 35]

Критерії гендерних цінностей розкриваються за такими показниками: самосприйняття, цілісність образу «Я» за статтю; поняття «ідеальна жінка» та «ідеальний чоловік»; орієнтація на зближення статей (зближення статей – явище, протилежне гендерній дискримінації, прагнення жіночої статі та чоловічої до спілкування, дружби, спільної діяльності тощо).

Навички та показники компетентності для трансгендерних взаємодій, які ми обираємо: чоловічий чи жіночий тип самоідентичності; навички формування лояльності, рівноправних взаємодій; зосередженість на партнерстві, егалітарних відносинах.

Огляд структурних компонентів, критеріїв та показників формування виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів дає основу для визначення трьох рівнів сформованості досліджуваних якостей особистості та оцінює їх наступним чином:

Високий рівень характеризується гендерними знаннями та уявленнями, які відповідають егалітарним принципам, без розрізнення гендерних ролей. Учні початкової школи адекватно сприймають себе як носія певної статі, проявляють позитивне ставлення до своїх однокласників іншої статі. Емоційно-оцінні судження ґрунтуються на егалітарних цінностях. Школярі освічені і розуміють правила взаємодії трансгендерів і дотримуються їх у повсякденному житті. Вони виробили навички рівності та толерантного ставлення один до одного. [19, 42]

Для середнього рівню характерна ідея гендерної рівності у відтворенні гендерних ролей, але вона ще не повністю сформувалася у свідомості учнів початкових класів. Уявлення молодших класів про себе позитивне, але емоційно позитивні інтереси однолітків протилежної статі є ситуативними. Характер такої поведінки частково відповідає принципу гендерної рівності. Школярі знайомі з правилами співробітництва, але їхня мотивація дотримуватися правил нестійка.

Низький рівень вирізняється стереотипами гендерних знань та ставлення учнів початкової школи. Для школярів характерна гендерно- рольова диференціація, що суперечить егалітарним принципам рівності чоловіків і жінок. Система цінностей базується на стереотипних гендерних стандартах, за якими молоді школярі оцінюють себе та своїх однолітків протилежної статі. Поведінка характеризується стереотипами гендерного уявлення. Немає можливості формувати рівноправну і прогресивну взаємодію. [19, 21]

Підсумовуючи, зазначимо, що структура культури гендерної взаємодії молодших школярів включає такі компоненти: когнітивний, яке базується на гендерних знаннях і сформованих поняттях; емоційно-ціннісний, стандарти вимірювання яких відображають сформовані ціннісні установки до себе та протилежної статі; поведінковий, стандартами яких є здатність і вміння підтримувати гендерну рівність і чутливість у стосунках. За встановленими критеріями та їх показниками визначено рівні сформованості культури гендерних взаємин молодших школярів: високий, середній і низький. Це дозволяє здійснити перехід до діагностики стану виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів.

1.3. Модель готовності майбутнього соціального робітника до соціалізації школярів на основі гендерного підходу

Педагогічна освіта є системою трансферу прикладних та актуальних знань у процесі діяльності навчальних закладів, спрямованих на підготовку педагогів. Провідна роль в оновленні системи освіти належить вищим навчальним закладам, саме тут закладаються теоретико-методологічні та методичні засади освіти, формується педагогічне мислення і професіоналізм майбутнього вчителя як основного агента соціалізації.

Вища школа повинна озброїти майбутніх фахівців вмінням орієнтуватись і гідно діяти в сучасних соціокультурних і професійних ситуаціях, допомогти їм творчо адаптуватись до життя, підготувати їх до соціальної активності. Сучасне суспільство і,

безпосередньо, початкова школа вимагають якісної підготовки нового вчителя на основі гендерного підходу, що стало нормою в розвинених демократичних країнах.

Для теоретичного обґрунтування моделі готовності майбутніх педагогів до соціалізації учня на основі гендерного підходу вважаємо за доцільне визначити поняття «готовність майбутнього педагога до соціалізації учня на основі гендерного підходу» на основі аналізу категоріально-понятійного апарату проблеми дослідження в психолого-педагогічній літературі.

Проблема готовності майбутнього педагога початкової школи до соціалізації учня на основі гендерного підходу спеціально не досліджувалася. Окремі аспекти досліджень спрямовані на вивчення готовності (А. Капська, Л. Кадченко, В. Пастир, А. Ярошенко), психологічної готовності (М. Дяченко, О. Проскура, В. Моляко), мотиваційної готовності (О. Томас), морально-психологічної готовності (Л. Кондрашова), професійній готовності (Д. Мазоха, А. Мороз), професійній готовності до педагогічної діяльності (В. Ісаєв, В. Сластенін, А. Троцко).

Глибоке розкриття готовності до професійної діяльності майбутнього вчителя представлено в дослідженнях О. Абдуллої, С. Бондаря, О. Вербицького, Х. Дурай-Новакової, Н. Кічук, Л. Коваль, Л. Кондрашової, Н. Кузьміної, А. Линенко, А. Мороза, Р. Пеньковий, В. Сластеніна, А. Троцко, Л. Хомич та ін.

Готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності – це така особистісна освіта, яка забезпечує внутрішні умови для успішного виконання цієї діяльності [44, с. 17-18].

О. Піхота визначає готовність до професійного саморозвитку як складне структуроване утворення, що забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного професійного саморозвитку майбутнього вчителя [45, с. 246].

О. Войченко, розглядаючи готовність до педагогічної діяльності як властивість і стан особистості, рівень професійної підготовки, акцентує увагу на багатшаровості, інтегрованості явища готовності випускників педагогічного вузу, компоненти якої взаємопов'язані і взаємозумовлені. Вчений стверджує, що відсутність у майбутнього вчителя хоча б одного з компонентів обов'язково призведе до виникнення диспропорцій у структурі особистості фахівця [14, с. 12].

В рамках нашого дослідження ми звернули увагу на трактування поняття

професійної готовності студентів. Адже готовність студента- випускника – це суттєва передумова ефективності його діяльності після закінчення вищого навчального закладу. Готовність допомагає молодому спеціалісту успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль і перебудовуватися при виникненні непередбачених перешкод [18, с. 336]. У словнику-довіднику готовність студентів розглядається як особиста якість, яка проявляється в позитивній самооцінці себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності і прагнення займатися нею після закінчення вузу. Саме професійна готовність допомагає молодому спеціалісту успішно реалізовувати професійні функції, правильно використовувати отримані знання і досвід, зберігати самоконтроль і долати непередбачені перешкоди. Професійна готовність виступає вирішальною умовою швидкої адаптації випускника до умов праці, подальшого професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації [14, с. 160].

Узагальнюючи підходи вчених, готовність майбутнього вчителя початкової школи до соціалізації учня на основі гендерного підходу розглядається нами як інтегральне особистісне утворення, що включає наявність об'єктивних знань, умінь і навичок, комплекс професійно- педагогічних та індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечує високу ефективність його професійної придатності та сприяють успішній соціалізації дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку через їх особистісний розвиток і розробці такої стратегії навчально-виховної роботи, яка б орієнтувала дітей на партнерські міжособистісні відносини і протистояння гендерним очікуванням.

Знання структури готовності до педагогічної діяльності дозволяє здійснювати відбір змісту підготовки і відповідно способів підготовки, контролювати і коригувати в разі необхідності процес підготовки студентів [55, с. 16]. Саме тому, ми спробували проаналізувати різні погляди на структурні складові готовності, професійної готовності, і, зокрема, готовності до педагогічної діяльності.

В Енциклопедії освіти виділені наступні аспекти готовності до діяльності:

- операційний – володіння певним набором способів дій, знань, умінь і навичок, а також можливості придбання нового досвіду в межах певної діяльності;

- соціально-психологічний – рівень зрілості комунікативної сфери особистості, вміння здійснювати колективну діяльність, підтримувати стосунки в колективі, уникати деструктивних конфліктів і т. д.;

- психофізіологічний – готовність систем організму діяти в даному напрямку [19, с. 138].

М. Дяченко та Л. Кандибович, розглядаючи готовність студента як складну психологічну освіту, визначають у стійкій єдності такі її компоненти:

- мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї й інші досить стійкі професійні мотиви);

- орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості);

- операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, уміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін.);

- вольовий (самоконтроль, вміння керувати діями, з яких складається виконання трудових обов'язків);

- оціночний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідності процесу вирішення професійних завдань оптимальним трудовим зразкам) [18, с. 337].

Достатній розвиток і вираженість зазначених компонентів, їх цілісне єдність є показником високого рівня професійної готовності фахівця до праці, його активності, самостійності, творчості. Недостатній розвиток і вираженість свідчать про невідповідність, незавершеності її формування, про її середньому або низькому рівнях [18, с. 337].

В. Моляко основними психологічними компонентами готовності до трудової діяльності як стійкої характеристики особистості визначає знання, вміння, навички та мотиви діяльності. Крім того, дослідник зазначає, що для здійснення виконавської діяльності досить певних знань, навичок і умінь,

регламентованих цією діяльністю, а такий компонент готовності як «мотиви діяльності» необхідний саме для творчої роботи [39, с. 10].

Вимоги з боку професійної діяльності є системоутворюючими, що визначають логіку побудови змісту підготовки фахівця у вищомунаучальному закладі. При цьому, на думку О. Вербицького, йдеться про інтеграцію чотирьох компонентів:

- фундаментально-теоретична складова в підготовці фахівця забезпечується в рамках засвоєння «фундаменту» наук, представлених, наприклад, в логіці структурно-генетичного розкриття змісту навчальних дисциплін. Звужуючись в кінці навчання, фундаментальна підготовка стає теоретичною компетентністю молодого фахівця, його науковими поглядами на професійну реальність;

- професійно-практична складова виступає як засіб та спосіб реалізації фундаментально-теоретичної складової у вирішенні навчальних, квазі- професійних та навчально-професійних завдань. На початку навчання практична підготовка виражена в меншій мірі, але все більше розширюється на кінець навчання. При цьому здійснюється поступовий перехід від набуття практичних умінь і навичок в аудиторних умовах до реальної виробничої практики;

- методологічна складова спрямована, з одного боку, на виховання у студента здатності до самоорганізації і вдосконалення своєї діяльності, а з іншого – на формування ставлення до дійсності як теоретичного об'єкту, який потребує вивчення і перетворення;

- соціальна складова. Три попередні складові професійної підготовки фахівця реалізуються в процесі взаємозалежної діяльності викладача і студентів. Взаємодія і спілкування, які відтворюються в цій діяльності, визначають досвід соціальних відносин, який студенти набувають. Ці відносини створюють соціальний контекст засвоєння інших складових [13, с. 21-22].

Н. Кузьміна, розглядаючи підготовку фахівців освіти як складний інформаційний, комунікаційний та організаційний процес, результат якого залежить від напрямку досягнення всіх його підсистем, обґрунтовує необхідність дотримання наступних чинників продуктивної підготовки:

- цілі підготовки фахівців;
- зміст навчання і виховання і міра їх співвідношення шуканим якостям випускників;
- засоби освітніх комунікацій;
- викладачі: їх стратегії в досягненні шуканих якостей випускників;
- студенти: що забезпечує успіх активність в саморозвитку якостей фахівця і професіонала;
- кінцевий результат – міра продуктивності випускників в умовах самодіяльності [35, с. 35].

Таким чином, більшість авторів в наукових поглядах на структурні компоненти готовності до діяльності звертають увагу на характер взаємозалежності, взаємозв'язку і взаємопроникнення її компонентів, завдяки чому забезпечується цілісність людини як особистості, індивіда і суб'єкта діяльності.

Аналіз науково-педагогічних положень про готовність студентів до виконання різних видів педагогічної діяльності дозволяє виділити наступні структурні компоненти моделі готовності майбутніх учителів початкової школи до соціалізації школярів на основі гендерного підходу, а саме:

- ❖ мотиваційно-орієнтаційний,
- ❖ когнітивно-змістовий,
- ❖ процесуально-поведінковий,

а також урахування досвіду соціалізуючого впливу на молодших школярів під час педагогічної практики та гендерного досвіду особистості студента як результату соціальної взаємодії.

Мотиваційно-орієнтаційний компонент готовності майбутніх вчителів до соціалізації учнів на основі гендерного підходу. У визначенні зазначеного

структурного компонента, ми виходили з розуміння мотивації як складної системи мотивів, що зумовлює напрям активності індивіда на отримання, перетворення і збереження нового досвіду (знань, умінь, способів дій, уподобань, вражень) [19, с. 528], і розуміння орієнтації як вільного та широкого кола знань в певній галузі [28, с. 3], як точний правильний вибір мети, засобів її досягнення, оцінки дії, плани, життєві цінності [28, с. 4].

Таким чином, ми розглядаємо мотиваційно-орієнтаційний компонент готовності як систему мотивів соціалізації дітей молодшого шкільного віку пов'язаних з нею усвідомленням власних гендерно-орієнтаційних цінностей, потреб, уявлень, норм, установок, можливостей у конструюванні та корекції власної особистості і особистості школяра гендерної соціальної практики.

Мотиваційно-орієнтаційний компонент готовності включає наступні складові:

- усвідомлення проблем гендеру як соціокультурного конструкту;
- уявлення про гендерну рівноправність і неприпустимість усіх проявів дискримінації, насильства за ознакою статі;
- встановлення на здійснення соціалізації школярів в умовах гендерно-чутливого освітнього середовища;
- прийняття рівноправності статей дітей молодшого шкільного віку;
- критичне ставлення до гендерних стереотипів як механізмів соціалізації дітей молодшого шкільного віку;
- прагнення до досягнення взаєморозуміння на основі толерантного ставлення до представників обох статей.

Когнітивно-змістовний компонент готовності майбутніх вчителів до соціалізації учнів на основі гендерного підходу. Виходячи з розуміння когнітивності як частини психології особистості (знання людини про навколишній світ і самого себе) і змісту, як, внутрішню особливість чого-небудь, певні властивості, характерні риси, які відрізняють дане явище, предмет від подібних явищ, предметів і т. д. [52, с. 624], когнітивно-

змістовий компонент готовності визначаємо через гендерну освіту майбутніх учителів як головних агентів соціалізації молодших школярів, включаючи педагогічні, психологічні, професійні, методичні та загальноосвітні знання.

В рамках зазначеного компонента до знань студентів висуваються такі вимоги:

- володіння ключовими поняттями у сфері гендерних досліджень;
- знання проблеми гендеру та її впливу на соціалізацію особистості молодшого школяра;
- знання психофізіологічних особливостей представників обох статей;
- ознайомлення з вітчизняними та зарубіжними підходами до механізмів соціалізації молодших школярів;
- розуміння гендерної обумовленості соціалізації молодших школярів;
- знання основ гендерної психології, гендерної педагогіки та особливостей їх реалізації в практиці початкової школи;
- знання форм, методів, змісту соціалізації молодшого школяра на основі гендерного підходу.

Процесуально-поведінковий компонент готовності майбутніх учителів до соціалізації учнів на основі гендерного підходу визначаємо через володіння професійними вміннями та навичками (аналітичні, прогностичні, проєктивні, організаторські, перцептивні, рефлексивні, комунікативні), які забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань і гендерних концепцій про соціальні моделювання статі, основних способів і прийомів соціалізуючої діяльності, які представлені як в мисленні, так і в дії.

Таким чином, перспектива подальшого дослідження передбачає визначення критеріїв оцінки сформованої готовності майбутніх учителів початкової школи до соціалізації дітей на основі гендерного підходу, обґрунтування рівнів готовності до зазначеного виду діяльності.

Висновки до розділу I

Аналізуючи наукову літературу вчених щодо вивчення питання виховання культури гендерної взаємодії школярів ми теоретично обґрунтували особливості гендерної соціалізації школярів. А саме:

1. Розкриття поняття «культура гендерної взаємодії» та особливості її виховання, дослідження дефініцій: гендер, гендерні взаємини тощо.

2. Модернізація освіти, перехід до моделі взаємодії вчителя й учнів, реалізує необхідність врахування освітніх потреб дітей. Оскільки особистість є гендерним різновидом, тому пріоритети у вихованні відкривають перспективи більш успішного навчання та виховання школярів відповідно достаті.

5. Структура виховання культури гендерних взаємин школярів включає такі компоненти: когнітивний, який базується на гендерних знаннях і сформованих поняттях; емоційно-ціннісний, стандарти вимірювання яких відображають сформовані ціннісні установки до себе та протилежної статі; поведінковий, стандартами яких є здатність і вміння підтримувати гендерну рівність і чутливість у стосунках.

6. Визначені критерії, показники та рівні, описані в 1 розділі, дозволяють здійснити перехід до діагностики формування культури гендерних взаємин школярів.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ПРАКТИЧНА РОБОТА З ГЕНДЕРНІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

2.1. Стан реалізації гендерних моделей дружніх відносин школярів в сучасній освіті

У вихованні дружніх відносин хлопчиків і дівчаток, майбутніх чоловіків і жінок, молодший шкільний вік є найбільш значущим, тому що саме в цьому віці закладаються перші установки, ціннісні орієнтації, основи гендерної поведінки дружніх відносин школярів, що впливають на розвиток та подальше становлення у майбутньому жіночої/чоловічої індивідуальності, майбутнє соціальне життя [23, с. 36].

Виховання дружніх відносин школярів являє собою цілеспрямовану педагогічну діяльність з розвитку маскулінності у хлопчиків і фемінність у дівчинки, яка сприяє самореалізації всіх сутнісних сил хлопчиків і дівчаток шкільного віку [23].

Процес реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів включає в себе: розвиток індивідуальності хлопчика і дівчинки, здатних адекватно оцінювати і переживати свої фізіологічні індивідуальні жіночі і чоловічі особливості, володіють вміннями і навичками відповідної гендерної поведінки, соціальним очікуванням суспільства до гендерних ролей, дружніх відносин статей і індивідуальних гендерних особливостей молодших школярів; самовдосконалення жіночої та чоловічої індивідуальності; орієнтованих на встановлення взаємин з людьми своєї і протилежної статі в різних сферах життя; оволодіння між молодшими школярами дружніх відносин з урахуванням гендерних моделей [4, с. 44].

Міждисциплінарний підхід (О. І. Дудукалов, О. М. Каменська) дозволяє на основі інтеграції знань, накопичених в різних областях науки, виявити стан проблеми реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів, визначити зміст, вкладений в основне поняття нашого дослідження.

Дослідники (О. О. Константинова, В. О. Кирилова, С. О. Коробкова) різних соціологічних теорій вважають, що в основі порушень гендерної поведінки дітей лежить негативний вплив навколишнього середовища, у якій знаходяться дівчатка і

хлопчики.

Міждисциплінарний підхід надає можливість проаналізувати уявлення про стать як про важливих людських характеристик, що дозволяють осмислити призначення чоловіка і жінки, виявити стан проблеми реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів у позашкільній діяльності для теоретичного обґрунтування і доцільної організації досліджуваного процесу [5, с. 74].

Сучасні гендерні дослідження (Т. С. Кузнецов, А. В. Мудрик, Л. І.Столярчук, М. А. Толстих, Л. В. Штильова та ін.) ґрунтуються на філософських поглядах андрогінності – поєднання чоловічого і жіночого початку в людині, дружніх взаємин.

Ідеї андрогінної природи людини стали витоками гендерних досліджень і послужили підставою для гендерних взаємин.

Тенденції, що існують у суспільстві у взаєминах статей: маскулінні, фемінінні, андрогінні [9, с. 43].

Головна мета і результат проблеми реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів у позашкільній діяльності - виховання між дівчатками і хлопчиками уявлень про різні стратегії гендерних відносин: маскулінних, фемінінних, андрогінних; ціннісне ставлення до взаємин статей, повагу, толерантне ставлення до різних культур взаємин; позитивна статева поведінка [22, с. 65].

Основна ідея гендерного підходу (М. Ю. Арутюнян, О. Ю. Альошина), полягає в розумінні людини, жінки і чоловіки, їх взаємин як засадничої цінності. Освіта покликана допомогти кожному школяреві молодшого шкільного віку в самореалізації чоловічої та жіночої індивідуальності, становленні як суб'єкта дружніх відносин статей [5, с. 75].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури (В. С. Агеєв, А. П. Антипова, В. О. Каган та ін) ми виділили основні функції проблеми реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів: пізнавальна, оцінна і регулятивна:

- 1) пізнавальна, стимулює до самопізнання особливостей своєї жіночої і чоловічої особистості, отримання знань про вимоги суспільства до маскулінності та фемінінності, взаєминам статей, наслідки позитивного і негативної статевої поведінки;
- 2) оцінна, передбачає розвиток ставлення до чоловіка і жінки і їх взаємин як цінності, самоприйняття особливостей своєї маскулінності і фемінінності;

Сукупність представлених функцій представляє реалізацію гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів як цілісний педагогічний процес.

Виховання молодших школярів, беруть за основу на міждисциплінарному, гендерному та цілісному підході, та передбачає цілеспрямовану педагогічну діяльність по вихованню, в житті дитини, її загального розвитку, виховання, взаємин з дорослими і дітьми своєї і протилежної статі; за допомогою педагогічної підтримки, направляючий ці відносини на виховання дружніх відносин однієї статі до іншої, що дозволяє внести якісні зміни в особистість, індивідуальність дівчинки, хлопчика молодшого шкільного віку [10, с. 72].

У своєму дослідженні ми дотримуємося наступних визначень дружби, дружніх відносин і гендерних моделей дружніх відносин:

Дружба – взаємини між людьми, засновані на любові, довірі, щирості, взаємних симпатіях, спільних інтересах і захопленнях.

Людей, пов'язаних між собою дружбою, називають друзями.

Дружба – форма міжособистісних взаємодій, яка характеризується індивідуально-вибірковими стосунками, взаємною прихильністю учасників спілкування, високим рівнем задоволеності міжособистісних контактами, взаємними очікуваннями позитивних почуттів [4, с. 44].

Дружні відносини характеризуються, в першу чергу, високим рівнем довіри і щирості, деякою стурбованістю благополуччям один одного і взаємодопомогою при необхідності.

Дружні стосунки молодших школярів можна розглядати як таку форму близьких і особистісно значущих відносин, в якій найбільш повно розкриваються особистісні якості дитини і вікова своєрідність відносин з однолітками.

Під гендерними моделями дружніх відносин, мається на увазі не стільки існування специфічних «чоловічих», «жіночих», «різностатевих» моделях дружніх відносин і відповідно «чоловічих» і «жіночих» уявлень, а,

швидше, особистісна орієнтація молодшого школяра на вибір одного – хлопчика або однієї – дівчинки.

Дружнім відносинам притаманні: особистісний характер, добровільність і індивідуальна вибірковість, внутрішня близькість, інтимність, стійкість.

Дитяча дружба являє собою емоційну прихильність, засновану на спільній діяльності; при цьому ступінь вибірковості і стійкості дружби дітей підвищується з віком дитини [24].

Завдання виховання дітей молодшого шкільного віку з урахуванням андрогінних гендерних моделей [53, с. 38]:

1. Вироблення уявлень про те, що в сім'ї важливі: взаємоповага, толерантність і компроміс.
2. Розвиток емпатії, розумінні почуттів іншого.
3. Формування уявлень про мужність і жіночність і уявлень про взаємини статей.

Проблема реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів у позашкільній діяльності полягає в цілеспрямованій педагогічній діяльності, яка створює рівні умови для самореалізації особи чоловічої та жіночої статі, з розвитку: гуманних взаємин між хлопчиками і дівчатками молодшого шкільного віку; ціннісного ставлення дівчаток і хлопчиків до різних культур взаємин статі; накопиченню особистісного досвіду позитивної статевої поведінки, заснованої на визнанні гідності обох статей, унікальності, чоловічої та жіночої індивідуальності як суб'єктів взаємовідносин [10, с. 76].

Таким чином, стан проблеми собливості гендерного виховання школярів характеризується розробленістю таких положень, як:

1. Виховання дружніх відносин школярів – цілеспрямована педагогічна діяльність по розвитку маскуліності у

хлопчиків і фемінінності у дівчинки, яка сприяє самореалізації всіх сутнісних сил хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку.

2. Процес реалізації гендерних моделей дружніх відносин школярів включає в себе: розвиток індивідуальності хлопчика і дівчинки, здатних адекватно оцінювати і переживати свої фізіологічні індивідуальні жіночі і чоловічі особливості, володіють вміннями і навичками відповідної статевої поведінки, соціальним очікуванням суспільства до гендерних ролей, дружніх відносин статей та індивідуальних гендерних особливостей молодших школярів; самовдосконалення жіночої та чоловічої індивідуальності; орієнтованих на встановлення взаємин з людьми своєї і протилежної статі в різних сферах життя; оволодіння між молодшими школярами дружніх відносин з урахуванням гендерних моделей.

3. Під поняттям гендер розуміються культурні та поведінкові характеристики, що визначають соціальну поведінку чоловіків і жінок.

4. Під поняттям гендерна модель розуміються уявлення про зразкову поведінку члена гендерної групи і способи їх реалізації.

5. Основними видами гендерних моделей є: 1) маскулінні; 2) фемінінні; 3) гіпермаскулінні; 4) гіперфемінінні; 5) андрогінна модель поведінки.

6. Під поняттям дружні стосунки школярів, розглядаються такі форми близьких і особистісно значущих відносин, в якій найбільш повно розкриваються особистісні якості дитини і вікова своєрідність відносин з однолітками.

7. Під поняттям гендерні моделі дружніх відносин, мається на увазі не стільки існування специфічних «чоловічої», «жіночої», «різностатевих» моделей дружніх відносин і відповідно «чоловічих» і «жіночих» уявлень, а, швидше, особистісна орієнтація школяра на вибір одного – хлопчика або однієї – дівчинки.

2.2. Гендерні особливості дітей молодшого шкільного віку

Важливе значення для дітей молодшого шкільного віку має гендерна соціалізація тому в ході її складаються відносини дитини з дорослими людьми, з однолітками обох статей і самим собою. В цих відносинах у хлопчика і дівчинки проявляються гендерні особливості їх індивідуальності [29, с. 19].

Молодшим школярам необхідно зрозуміти організацію взаємин між людьми різної статі в житті: педагогами і батьками, однокласниками, з якими відбувається спілкування з різних питань і вирішення конкретних проблем для сприяння вихованню дружніх відносин статей [9, с. 54].

Гендерна соціалізація молодших школярів характеризується особливою системою взаємин з різними людьми і самим собою. Гендерні особливості проявляються в таких типах взаємин дітей молодшого шкільного віку:

- 1) взаємини з дорослими;
- 2) взаємини з однолітками своєї статі;
- 3) взаємини з однолітками іншої статі;
- 4) взаємини з самим/самою собою [3, с. 34].

Гендерні особливості хлопчиків дослідники Терентьєва М. П., Чернецька Н. І. виділили такі, як [60, с. 10]:

- ❖ розбіжність статевого дозрівання в «зрілості» між хлопчиками і дівчатками до початку періоду становить різницю близько 2-х років, на користь дівчаток;
- ❖ хлопчики в першому класі гірше адаптуються, ніж дівчатка;
- ❖ письмо нерівне, тому що гірше, на відміну від дівчаток, розвинена тонка моторика руки;
- ❖ в мовних навичках хлопчики спочатку також поступаються дівчаткам, але в ситуаціях, коли потрібно виконати нестандартні завдання, знайти словесні асоціації, тут хлопчики виявляються сильнішими;

- ❖ на емоційне забарвлення голосу при отриманні інформації хлопчики реагують менше, зате будь-яку інформацію про дії сприймають швидше;
- ❖ хлопчики в візуально-просторових здібностях, перевершують дівчаток;
- ❖ легше засвоюють точні науки, рівень орієнтації в просторі у них вище;
- ❖ в першу хвилину емоційного впливу мозок хлопчиків активно реагує, включаються відділи мозку, які відповідають за організацію конкретної діяльності, емоційно значущою для хлопчиків;
- ❖ в кінці навчального року до 7-10 років стомлюваність хлопчиків вище, ніж у дівчаток, однак, пік втоми припадає на лютий-березень, потім відкривається «друге дихання» й до кінця року успішність у хлопчиків зростає;
- ❖ на позитивну і негативну оцінку діяльності та поведінки хлопчики реагують адекватно;
- ❖ в разі доброзичливого і спокійного спілкування готові перебудуватися;
- ❖ реакція на зауваження завжди негативна, якщо дорослі намагаються підпорядкувати хлопчиків;
- ❖ для хлопчика принципово важливо, що оцінюють в їх діяльності, при цьому краще хвалити хлопчика не в присутності всього класу, а в присутності значущих осіб, це особливо важливо враховувати в період статевої ідентифікації;
- ❖ хлопчики більш відверті та щирі, активні, наполегливі, менш виконавчі та їм важче себе контролювати;
- ❖ вони більш збудливі, нестримані, дратівливі, демонстративні;
- ❖ за громадські доручення беруться охоче, але тільки навчаючись у початкових класах;
- ❖ відчувають велику потребу в активному русі, яке стимулює розвиток всіх вищих психічних функцій.

Гендерні особливості дівчаток дослідники Гарієн М., Єремєєва В. Д., Веліканова Л. П. виділили такі, як [8, с. 36]:

- ❖ до моменту вступу в школу дівчинки більше, ніж хлопчики відповідають зразку позитивного учня;
- ❖ до нової обстановки краще адаптуються, ніж хлопчики;
- ❖ грамотно, красиво пишуть і говорять;
- ❖ у дівчаток увага і осмислення посилюються, при емоційно забарвленої інформації;
- ❖ дівчатка легко схоплюють нову інформацію;
- ❖ у дівчаток вище, ніж у хлопчиків, обсяг короткочасної пам'яті;
- ❖ при вирішенні просторових задач воліють словесне, а не знакове позначення, але важкою роботою для них буде рішення зорово-просторових завдань;
- ❖ хто і як їх оцінює для дівчаток принципово важливо;
- ❖ якщо дівчинці ласкаво вкажуть на недоробку, вона не образиться;
- ❖ може засмутитися, якщо просто сухо назвуть оцінку;
- ❖ серед дівчаток може бути суперництво;
- ❖ увага з боку хлопчиків для дівчаток важлива, вони подають їм певні сигнали для цього: сміх, жартування, іноді можуть самі штовхнути, вдарити, за цим стоїть потреба бути поміченими;
- ❖ для ефективного навчання дівчаток важливими особливостями є почуття взаємозв'язку, спільності, перевага співпраці, а не змагання, як стилю навчальної діяльності; швидка адаптація до вимог оточення; спрямованість на практичні аспекти знань та їх застосування у житті.

Психофізіологічні особливості хлопчиків частіше завжди заважають їм бути «зразковими» учнями, стикаються з труднощами в освітньому процесі.

Педагогами і психологами наголошується, що дівчаткам легше вчитися в школі. З різних предметів позначки за рік у них відрізняються незначно, не більше ніж на один бал, тоді як у хлопчиків різниця у відмітках може становити і три бали [10, с. 24].

Така різниця в рівні успішності навчання дітей різної статі у початкових класах пов'язана з особливостями мотивації дівчаток і хлопчиків, специфічними для даної статі інтересами і схильностями, певними психофізіологічними особливостями, а також з установками вчителів і батьків щодо успіхів дітей різної статі у шкільному навчанні.

Дівчатка краще хлопчиків засвоюють алгоритми, правила.

У ситуаціях невизначеності пошукова діяльність для них дається важче. Дівчатка здатні до пошуку; типові завдання, за шаблоном, за зразком виконують краще. На одних алгоритмах з хлопчиками працювати неможливо; пошукову діяльність хлопчики краще виконують; люблять завдання на кмітливість, висувають нові ідеї; розвинене просторове мислення [8, с. 65].

Гендерні особливості, що проявляються у дітей молодшого шкільного віку, представляють стихійний процес.

Гендерним моделям поведінки хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку на практиці приділяється дуже мало уваги [9, с. 14].

У процесі освоєння світу і пізнання себе дівчатка й хлопчики молодшого шкільного віку формують систему цінностей, яка в майбутньому буде визначати їх статево поведінку.

Виховання в молодшому шкільному віці грає вирішальну роль в засвоєнні правил, норм і регулюючих взаємин статі.

До становлення стійкої системи ціннісних орієнтацій і установок, що визначають сприйняття індивідом представників своєї та іншої статі, ведуть накопичені знання і досвід у дітей молодшого шкільного віку [6, с. 39].

У цьому віці закладаються основи жіночої та чоловічої індивідуальності, відбувається прагнення до самостійності, компетентності в різних видах діяльності.

Педагогічна діяльність по вихованню дружніх відносин молодших школярів, які враховують специфіку гендерних особливостей, визначається у створенні педагогічних умов для самореалізації особистості чоловічої і

жіночої статей, гуманних взаємин дівчаток і хлопчиків в процесі гендерної соціалізації.

Результатом розвитку властивостей жіночої та чоловічої індивідуальності є здібності дівчаток і хлопчиків.

Для виявлення рівня дружніх стосунків, постановки мети, індивідуальних завдань, засобів виховання та самовиховання, для допомоги у виборі позашкільних занять, організації самостійної роботи над собою, щоденних вправах; орієнтації вчителів і педагогів позашкільної освіти початкової школи на організацію сприяння молодшим школярам і дружніх стосунків важливо проявив у дітей молодшого шкільного віку маскулінності, фемінінності (Безух К. Е. , Казакова С. С. та ін).

Для виховання дружніх стосунків в початковій школі важливими є наступні умови: надання допомоги дітям в самостійному виборі виду діяльності; віра в дитину; розвиток здібностей у будь-якому виді діяльності; розвиток творчих здібностей вчителя, які перебувають у прямій залежності зі здібностями дітей [4, с. 45].

Дівчаткам і хлопчикам молодшого шкільного віку важливо навчитися керувати і приводити свій стан у відповідність з правилами і очікуваннями гендерної поведінки.

Важливо навчити дітей, що необхідний розвиток жіночої та чоловічої особистості та індивідуальності, як процес становлення особистісного та індивідуального компонентів цілісного жіночого і чоловічого образу «Я». (Трофімова Н. В., Ісаєв Д. Н., Каган В. Є. та ін.) [24, 25].

Основи дружніх стосунків майбутнього чоловіка і жінки закладають: шанобливе ставлення до таємниці дитини, її почуттів, особистих речей, коли дитина вчиться поважати сама себе та інших, реалізує себе у відповідності з віковими та індивідуальними особливостями, що в майбутньому допоможе реалізувати себе як жіноча або чоловіча індивідуальність, повноцінно розвиваючи почуття власної гідності, навчитися рахуватися з потребами,

бажаннями і уподобаннями свого майбутнього партнера (Маккобі Е., Джеклин К., Алакова О. А. та ін) [8, с. 120].

Для більш повного саморозвитку маскулінності і фемінінності, як основи фундаменту для виховання дружніх стосунків дітей молодшого шкільного віку ефективно сприяють сфер індивідуальності дитини, які між собою взаємопов'язані і взаємозумовлені, є створення умов для розвитку всіх сутнісних сил школяра і школярки молодшого шкільного віку.

У психолого-педагогічній літературі докладно охарактеризовано гендерні особливості хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку, що впливають на формування дружніх відносин [8, с. 50]:

- ❖ у хлопчиків в структурі дружніх відносин домінують емоційний і когнітивний компоненти, у дівчаток - емоційний і поведінковий;
- ❖ ставлення до однолітків протилежної статі у хлопчиків і дівчаток складаються по-різному: для дівчаток – активно-позитивний і нестійкий, для хлопчиків більш характерні активно-позитивний, пасивно-позитивний і егоїстичний типи.
- ❖ в дружніх відносинах хлопчиків і дівчаток проявляється підвищення конструктивності відносин з однолітками протилежної статі. У хлопчиків спостерігається поступове зниження активності і наростання нестійкості у відносинах з дівчатками. У дівчаток, до кінця навчання в початковій школі активність у стосунках з хлопчиками значно підвищується: відносини дівчаток стають більш ініціативними, зацікавленими та стійкими;
- ❖ хлопчики і дівчатка дружать зазвичай окремо. Не рідко між ними виникають ворожі ставлення.
- ❖ дружба хлопчиків заснована на іграх і змаганнях.
- ❖ маленькі дівчатка багато розмовляють, встановлюючи позитивні відносини один з одним. Вони діляться таємницями, підтримують подруг у всьому, прагнуть побудувати навколо себе комфортний світ.

Гендерні моделі, освоювані в молодшому шкільному віці:

- 1) маскулінні;

- 2) фемінінні;
- 3) андрогінна модель поведінки.

Організація позашкільної діяльності учнів є важливим напрямом розвитку виховної системи, позашкільної сформованості соціального досвіду дітей. Для дитини створюється особливий освітній простір, що дозволяє успішніше проходити соціалізацію на новому життєвому етапі.

Також перевагою позашкільної діяльності є надання їм можливості широкого спектру занять, спрямованих на їх розвиток.

2.3. Діагностика прояву рівнів гендерної культури молодших школярів

Аналізуючи ситуацію з мережею перебування дітей у групах подовженого дня, зокрема в період COVID та у зв'язку з воєнним станом в Україні, зумовленим агресивним нападом російських загарбників можна говорити про не досить задовільний стан їхнього функціонування, який, насамперед, пов'язаний з великою комплектацією групи (понад 30 дітей), зведенням роботи група продовженого дня до простого виконання домашніх завдань, що призводить до перевагою дітей відсутність достатнього методичного та ігрового забезпечення та ін.

Сформовані поради щодо проведення найпоширеніших позакласних і позашкільних заходів у самій діяльності:

- представляти чоловіків і жінок на рівних засадах та уникати стереотипів;
- відступатися від проведення окремих заходів для чоловіків і жінок, таких як «Місіс школа», «Містер школа» та «Господиня», і проводити свята лише для хлопчиків і дівчаток «Містер і Місіс школа»;
- дотримуватися рівної участі хлопчиків та дівчаток при проведенні свят «Перший дзвоник», «Останній дзвоник». Аби школярі виконували все разом, наприклад як, виступали, розказували вірші, несли прапор, дзвонили удзвоник;
- до проведення «Дня захисника України» запрошували військовослужбовців як чоловічої, так і жіночої статі. Розповідати про участь чоловіків й жінок у Другій світовій війні та сучасній війні України проти Росії, підкреслюючи, що захист Батьківщини – це справа всіх громадян України;

- свято «8 Березня» подавати з історичної точки зору, саме про виникнення такого дня, як дня боротьби жінок за свої права;
- до святкування «Дня вчителя» не потрібно акцентувати увагу на тому, що це тільки жіноча справа, потрібно пригадати різностатевих представників цієї професії з минулого і теперішнього.
- щодо новорічних свят, то можна розробити гендерно-нейтральні сценарії.

У межах передбачених заходів педагоги здійснюють моніторинг типу гендерної ідентичності дітей, створюють умови для усунення гендерних стереотипів у загальному позитивному образі «Я хлопчик», а «Я дівчинка», формують моральні рівноправні одностатеві та міжстатеві стосунки; використовують різні навчальні та виховні ситуації для досягнення й реалізації самої дитини як представника певної статі. Навчально-методична

підтримка розв'язування смислового завдання відбувається у процесі співпраці учасників освітнього процесу. [18, 42]

Основою є життєві ситуації, поведінка оточуючих і самих учнів. Учитель описує дії, які дитина виконує або спостерігає. Ці характеристики формують об'єктивність, з якою дитина оцінює події, допомагають дитині орієнтуватися в різних ситуаціях і діяти згідно з правилами моральної поведінки. Широко використовуються читання художніх творів, у яких героям надають характерні риси, такі як: Попелюшка, Котигорошко, Золота Рибка, Коза-Дерева та інші. Порівняння вчинків героїв із діями дітей у подібних ситуаціях, ігрові змагання «Хто більше скаже компліментів партнеру?», «Назви жіночий рід занять» і т. д.

Проводячи в стінах школи конкурси краси, які традиційно проводяться тільки для дівчат, часто можна почути, як хлопці кажуть: «А чому, якщо дівчинка, то краса, грація та елегантність, а якщо хлопчик, то це має бути прояв сили чи розуму?».

Мета діагностики спрямована на виявлення вихідного рівня основ гендерної культури учнів початкових класів.

Організація і проведення дослідження здійснювалось у початковій школі Гайсинського ліцею №8. Респондентами виступили учні 2-х і 3-х класів, у загальній кількості 40 осіб з однаковою кількістю по 20 дівчаток і хлопчиків у кожній з них. У

своєму дослідженні використовуємо методу статево-вікової ідентифікації (автор Белопольська Л.), що призначена для виявлення рівнів сформованості окремих аспектів самосвідомості, пов'язаних з ідентифікацією статі та віку і може використовуватись для обстеження дітей віком 6-10 років з різними рівнями інтелектуального розвитку, а також метод спостереження індивідуальних бесід, ситуацій.

При розробці діагностичних завдань, методів керувалися методиками та рекомендаціями К. Беспанської-Павленко, Г. Віняр, М. Боровцової, О. Кікінежді, А. Мудрик, В. Кравця, М. Ткалич, Т. Говорун [39]. Діагностика ґрунтується на оглядовій структурі культури гендерної взаємодії молодших школярів. Кожен критерій розкривається через систему емпіричних показників, що відображають ступінь сформованості компонентів культури гендерної взаємодії молодших школярів.

Для визначення початкового рівня сформованості основ культури гендерної взаємодії нами використовувались такі методи як:

- усне спілкування: анкети, бесіди та інтерв'ю;
- аналізу малюнків учнів, незакінчених речень;
- розв'язування проблемних ситуацій;
- спостереження за поведінкою школярів у різних ситуаціях і видах діяльності [23, 31].

Рівень сформованості показників оцінювали окремо для кожного компоненту за відповідним критерієм, а потім визначався загальний рівень – коефіцієнт сформованості характеристик культури гендерної взаємодії молодших школярів. Зокрема:

- відповідність знань та мислення учнів рівню усвідомлення принципів гендерної рівноправної взаємодії забезпечувало дослідження когнітивного компоненту;
- усвідомлення учнями молодших класів себе представниками тієї чи іншої статі, прояв позитивного емоційного інтересу до протилежної статі, усвідомлення цінності взаємодії (різностатевої) в повсякденному житті – визначали емоційно-ціннісний компонент;
- розвиток в учнів навички підпорядкованого ставлення до інших, дотримання на рівних засадах правил міжособистісних гендерної взаємодії стали основою поведінкового компоненту.

Показник: розуміння молодшими школярами свого соціального розвитку, ролі жінки і чоловіка в сім'ї, професійних гендерних ролей.

Процес виконання – відповідь на поставлені запитання:

1. Ти хлопчик чи дівчинка? Коли виростеш ти будеш: жінкою чи чоловіком? У такому важливому документі як Паспорт зазначається стать громадянина. Отож, за статтю ти ... (доповніть: хлопчик чи дівчинка; жінка чи чоловік.

4. Чи однакові дівчата і хлопчики і чим вони різняться?

3. Що, на твою думку, можуть виконувати жінки, а що чоловіки. можуть чоловіки та жінки можуть виконувати однакові обов'язки?

4. Чи Які справи мають робити вдома чоловік та жінка?

5. Уяви себе дорослою людиною. Яку професію ти хочеш обрати? Як ти вважаєш, чи є професії і для жінок і для чоловіків?

Завдання 2: Анкета «Гендерні стереотипи в школах».

Мета: визначити судження школярів про гендерні ролі учнів у класі, в групі продовженого дня.

Показник: розуміння гендерної рівності.

Процедура: учні розділяють твердження анкети на відповідні групи:

«типове для дівчат», «типове для хлопчиків», «типове для хлопчиків і дівчаток».

Методичний коментар: відповіді учнів 2-х класів вчитель-експериментатор вносить сам в анкету, а учні 3-х класів самостійно заповнювали анкету. Планувалося врахувати стереотипи або егалітаризм щодо сприйняття гендерних ролей щодо характеристик школяра й школярки.

Завдання 3: «Оціни ситуацію».

Показник: здатність сприймати різні гендерні уявлення.

Визначити стереотипи ставлення учнів щодо представлення гендерних ролей у повсякденному житті.

Вчитель-вихователь читають висловлювання, ситуації та пропонують школярам висловити свої погляди, коментарі щодо них: «Дівчата не хочуть

допомагати мамі на кухні, а біжать до тата в гараж», «Дівчата носять спортивні костюми, мають коротке волосся і люблять дивитися футбол»,

«Хлопчики та дівчата граються ляльками та у такі ігри, як «Сім'я», «Цей хлопець танцює і любить читати і допомагати мамі на кухні».

Методичний коментар: важливо відстежувати приналежність/ неприналежність за гендерно-рольовими стереотипами, беручи різні гендерні уявлення. Стереотипи або відсутність відповідей виправдовують уявлення про традиційні гендерно-рольові системи хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок.

Наступним завданням дослідження було визначення вираженості гендерних цінностей з точки зору емоційного та ціннісного компонентів.

Показники: самосприйняття, повнота образу «Я» за статтю.

Завдання 4: «Покажи себе в малюнку».

Завдання складається з двох етапів: малюнок та діалог. Спочатку дітям було запропоновано намалювати себе, а потім розповісти про себе. Для малювання надається аркуш звичайного білого паперу формату А4 і набір кольорових олівців.

Методичний коментар: оцінюються дитячі малюнки за такими параметрами: стать школяра, колірна гамма тощо. В описі розглядається розкриття характеристик образу «Я»: визначення здібностей, улюблених занять, сприйняття позитивних і негативних якостей.

Завдання 5: «Поміркуй, як бачиш дівчинку і як бачиш хлопчика».

Методичний коментар: у відповідях ми врахували стереотипи та нестереотипність ціннісних характеристик жіночності та мужності, кількість індивідуальних характеристик та якостей, які використовувалися в описі школярів.

Завдання 6: «Заверши думку».

Мета: визначити емоційне ставлення до однокласників протилежної статі.

Завершіть думку:

1. Серед моїх друзів є...
2. Є дівчатка або хлопці ...
3. Хлопці або дівчата, з якими я граюсь ...
4. Граємось серед дівчат або хлопців, але ...

Пропоноване твердження частково визначає характер ставлення респондентів до представників протилежної чи своєї статі. Таким чином, з точки зору емоційної оцінки, ці відповіді привернули увагу до характеру стосунків з однолітками.

Наступним завданням дослідження було виявлення сформованості навичок взаємодії за показниками поведінкових компонентів.

Завдання 7: «Тип гендерної ідентичності»

Учніам пропонувалося вибрати з характеристик ті, які їх описують, і дати відповідь так чи ні. Опитування проводилося як особисто, так і усно.

Методичний коментар: судження, представлені в анкеті, виражають особисті якості, які призводять до певних поведінкових відповідей (довірливість, поступливість, сором'язливість тощо).

Показник: навички лояльності й рівноправної взаємодії.

Завдання 8: «Спостерігай за іншими».

Мета: визначити розвиток уміння демонструвати гнучкість та поступливість, рівність у міжособистісних гендерних взаєминах.

Спостереження за поведінкою учнів в освітньому процесі та позаурочній роботі.

Методичний коментар: під час спостереження зверталась увага на характер взаємодії дитини з однокласниками різної статі, її ініціативність, вміння демонструвати жіночність чи чоловічість, лояльність, уміння будувати рівноправні стосунки.

Показники: орієнтація на партнерство, рівноправні стосунки.

Завдання 9: анкетування «Хто б став твоїм партнером у грі?».

Мета: виявити уявлення молодших школярів про гендерно- диференційовані партнерства та сформовані традиційні чи нетрадиційні моделі гендерно-рольової поведінки.

Пропонувалось відповісти на такі запитання:

1. У яку гру ти любиш грати?
2. Чи погодився б ти пограти з дівчатами ляльками? /Чи хочеш пограти з роботами та машинами?
3. Чи повинні хлопці та дівчата допомагати один одному та піклуватися одне про одного?
4. Як дівчина або хлопець має поводитися, щоб ти захотів бути її другом?

Методичний коментар: увага зосереджувалася на типовості чи нетиповості поведінкових моделей, розумінні егалітарних стосунків та здатності демонструвати міжособистісні гендерні взаємини на основі принципів рівності.

Проаналізуємо результати, отримані від молодших школярів у завданні дослідження гендерно-культурних когнітивних компонентів за певними показниками.

Усі учні, які приймали участь у експерименті дали правильну відповідь на питання: «Якої ти статі? Ким ти будеш, коли виростеш: дівчинка чи хлопчик, жінка чи чоловік, мама чи батько?». Учні дізнаються про послідовність соціального розвитку.

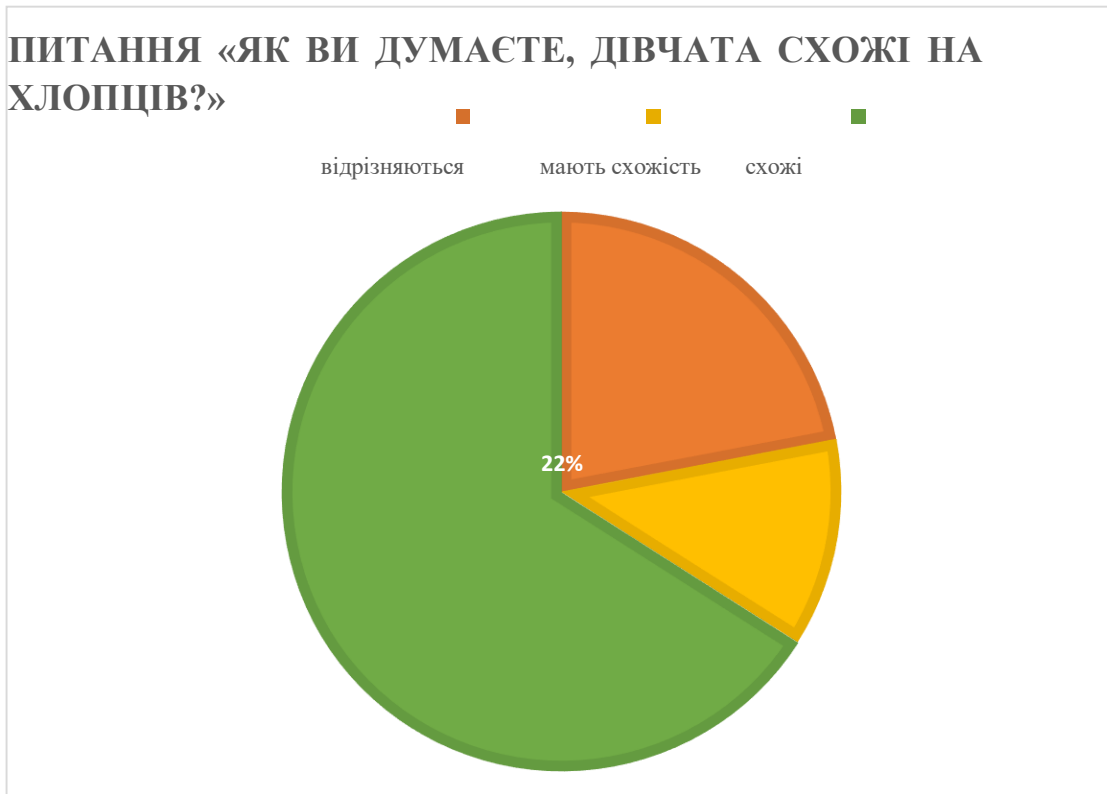
Відповідаючи на запитання «Як ви думаєте, дівчата схожі на хлопців?» дали негативну відповідь 66% учнів. Серед цих відмінностей учні називали зовнішні ознаки (волосся, одяг та прикраси), ігрову поведінку (хлопчики бігають, кричать; дівчата грають у ляльки, вибирають тихі ігри), риси характеру (дівчатка – добрі, балакучі, охайні, уважні; хлопчики – сміливі, активні, неслухняні).

Дівчата і хлопці мають схожість, сказали 12% респондентів. Так, відповідь на питання «Які вони та чим подібні?» виявилися такі: «ходять до

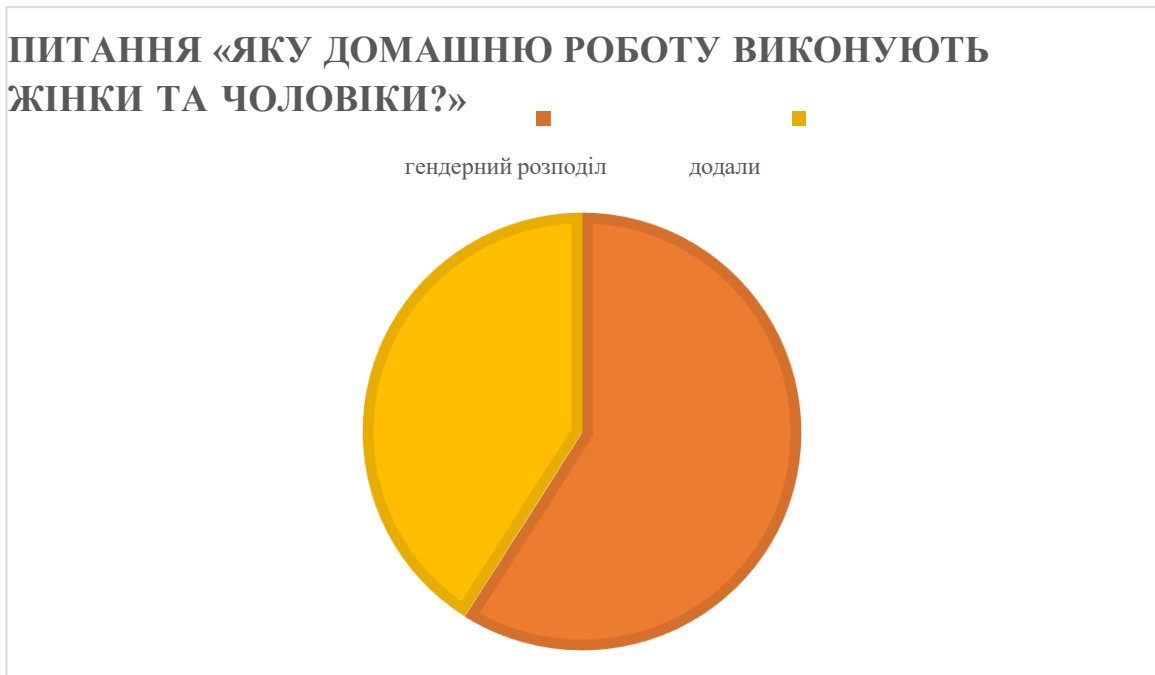
школи», «виконують домашні завдання», «їм подобаються мультфільми», «люблять солодощі» тощо.

Хлопчики і дівчатка схожі, але і відрізняються, зазначили 22% молодших школярів.

Рис. 2.1

На запитання «Яку домашню роботу виконують жінки та чоловіки?» 59% учнів початкової школи виявили типовий гендерний розподіл сімейних призначень. Домашніми справами для жінок називали: «прибирання», «миття посуду», «приготування їжі», «прасування», «допомога до уроків», «виховання дітей». Варіаціями чоловічих справ: «купити продукти», «полагодити будинок, погані речі», «дбати про двір біля будинку» тощо. 41% респондентів додали до відповідей «виводити дітей на прогулянку», «мити посуд», «готувати». Також стверджувалося, що чоловік відпочиває вдома після роботи, дивлячись телевізор, бо він тяжче працює.

На запитання «Чи можуть чоловіки та жінки мати однакову відповідальність?» 37% респондентів відповіли «ні», а решта 63% відповіли ствердно.

Рис. 2.3

«Збирання ягід в селі», «допомога матері накривати стіл», «догляд за молодшими братами і сестрами». Згідно з відповідями, учні готові до традиційних, життєздатних видів роботи.

Відповідаючи «Ким ти хочеш бути?» виявилось, що більшість дівчат 25% та хлопців 30% показали традиційні судження на професію. Дівчатка називали професії: вчителька, перукарка, модель, співачка, продавець. Хлопчики – переважно: бізнесмен, футболіст, військовий, поліцейський. Підсумовуючи результати інтерв'ю, 35% молодших школярів виявляли стереотипи щодо гендерних знань, не усвідомлювали гендерної рівності та звертали увагу на гендерні відмінності. 10% респондентів зазначили, що розуміють гендерні ролі, які відповідають почуттю рівності.

Рис. 2.4

Серед дівчат образ учня відзначався активністю та впевненістю у собі.

Імідж учениці – акуратний, емоційний, надає взаємодопомогу.

До загальних характеристик дівчат можна віднести працьовитість, старанність, краса. Для хлопців характеристиками іміджу учня були

впевненість у собі, імідж школярки – емоційність, охайність. Їхні спільні якості – працьовитість, егоцентризм, взаємодопомога, ініціативність.

Дослідження ставлення до розподілу навчальних предметів показало, що 10% хлопчиків обрали математику і фізкультуру – 50%; для дівчат – музику 15% та малювання 25%.

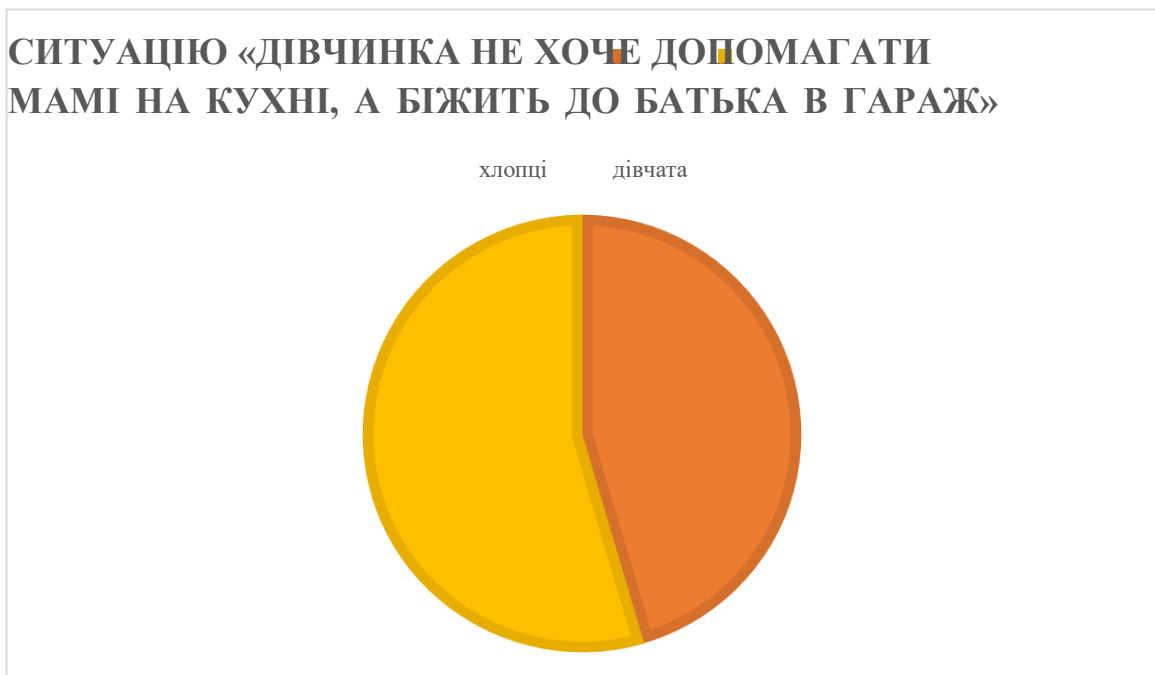
Рис. 2.5

Дані свідчать, що більшість молодших школярів мають стереотипи щодо системи оцінювання статі та суджень, що свідчить про відсутність не сформованість про поняття гендерної рівності.

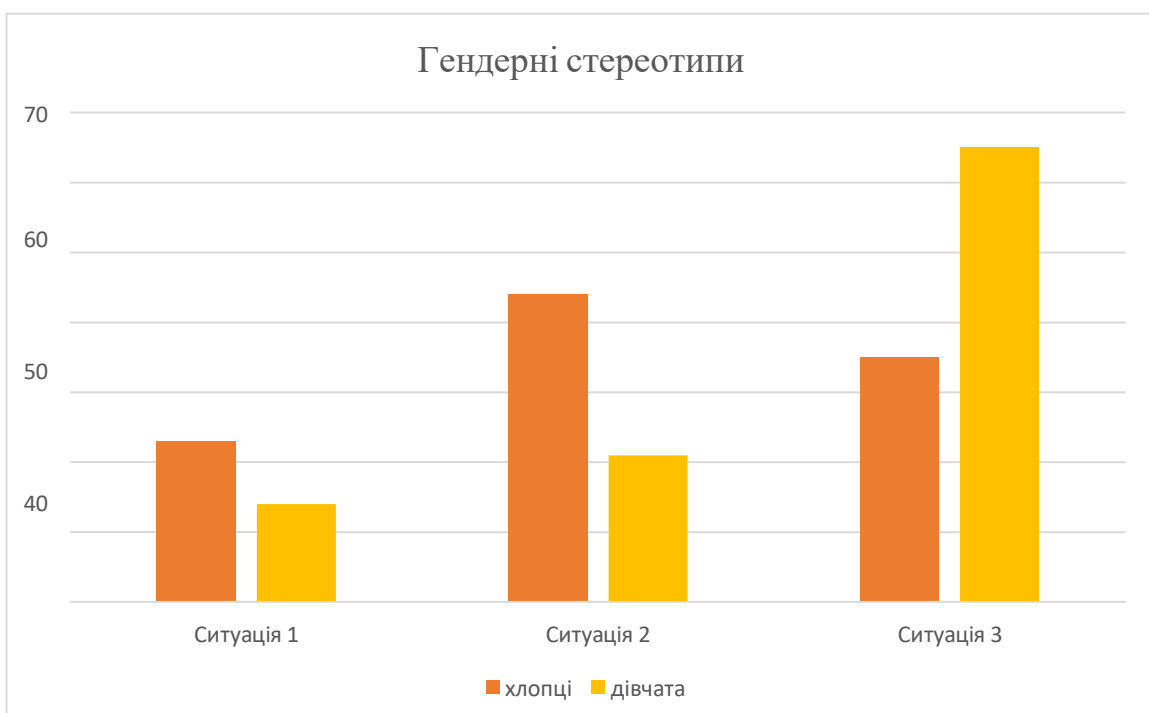
Ми проаналізували отримані показники гендерної репрезентації і за допомогою завдання «Оцінити ситуацію». Ситуацію «Дівчинка не хоче допомагати мамі на кухні, а біжить до батька в гаражі» схвалили 55% дівчат і 45% хлопців.

Рис. 2.6

Ситуацію, що «дівчата носять спортивний одяг, коротке волосся, люблять дивитися футбол» не схвалюють 14% дівчат і 23% хлопців. 44% хлопців не схвалюють участь у змаганнях серед дівчат, а 21% дівчат погоджуються з такою ситуацією. Ситуацію «хлопці танцюють і люблять читати» вітали 35% дівчат і 65% хлопців.

Рис. 2.7

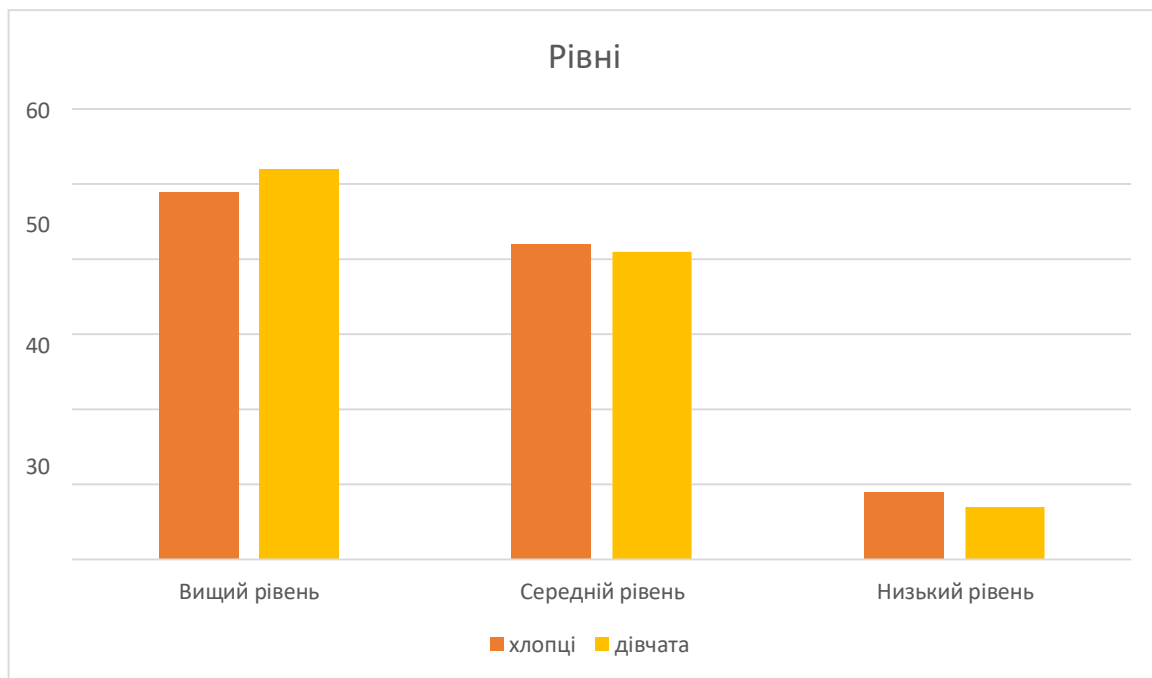
Кількісні дані про рівність гендерних знань учнів початкової школи за когнітивними компонентами виявились різними.

Як бачимо, що відповідно даним 49% та 52% учнів мають вищий рівень гендерних знань та ставлення. Учні усвідомлюють свій соціальний розвиток і демонструють відсутність гендерно-відповідного розподілу сімейних і кар'єрних ролей. Оцінюючи імідж школяра та школярки, учні не керуються поняттями гендерної ролі і визнають гендерну рівність. Гендерні знання та уявлення відповідають принципам егалітарності.

Середній рівень гендерних знань та ставлення мали 42% та 41% респондентів. Школярі цієї категорії мають розуміння своїх майбутніх соціальних ролей, але неповне розуміння гендерної рівності в гендерних ролях. Це проявляється у знаннях та уявленнях про предмет, із стереотипами щодо важливості та розподілу професійних, сімейних чи освітніх ролей за статтю. Тому середній рівень визначає існування ідеї гендерної рівності, але вона не до кінця сформована у свідомості учнів початкових класів.

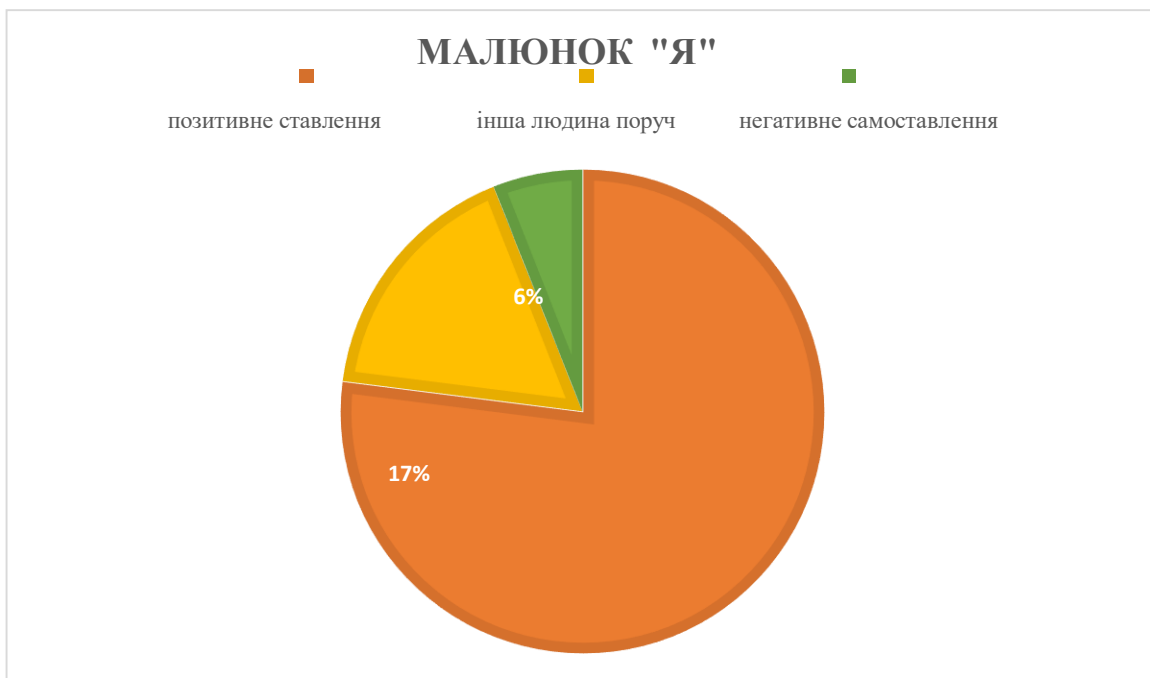
Низький рівень сформованості та мислення виявили 9% та 7% респондентів. Для них характерне традиційне усвідомлення гендерних ролей. Професія, сімейні обов'язки, навчальні предмети та якості учнів різняться в залежності від статі. Гендерні знання та ставлення учнів молодших класів цієї групи є стереотипними і не відповідають егалітарному принципу гендерної рівності.

Рис. 2.8

Під час виконання завдання «Намалюй і опиши себе» досліджувався показник самосприйняття, повнота образу «Я» за статтю. Для визначення проєкцій глибокого ставлення школярів до себе та виявлення типових гендерних характеристик, ми використовували метод проєктивного малюнка. Аналіз малюнків показав, що більшість респондентів 77% мають позитивне емоційне уявлення про себе. Малюнки відрізняються яскравістю кольору (домінування жовтого, яскраво-зеленого, червоного, рожевого, фіолетового), різкістю та деталізації зображення. На деяких малюнках 17% діти зображували поруч іншу людину (це був друг, подруга, брат, сестра, хтось із батьків). 6% малюнків висловлюють неприйняття себе чи погане самоствавлення. На таких малюнках учні розфарбовують себе в темні кольори, такі як: чорний, сірий, коричневий, з меншою половиною символів і навіть схематичними схемами без явної статі.

Рис. 2.9

Описи дітей підтверджують, що 77% молодших школярів позитивно ставляться до своєї статі.

Чому подобається бути в ролі хлопця чи дівчинки, розповідаючи про улюблені ігри та заняття, пояснили 4%. Є група дітей, 6% які позитивно ставляться до себе, але неохоче розповідають про себе і специфіка їхньої поведінки неясна.

При дослідженні емоційно-ціннісного компонента було узагальнено результати виконання двох серій завдань і зроблено такі висновки: 81% учнів початкових класів висловили позитивне ставлення до себе. 15% школярів частково усвідомлюють себе, свої якості та особливості. 4% досліджуваних негативно оцінили себе та не усвідомлювали власних якостей та особливостей.

Рис. 2.10

Для визначення показників «справжня дівчинка, жінка» та «справжній хлопчик, чоловік» було виконано словесне портретне завдання справжньої дівчини та «справжнього» хлопчика. Це дає можливість визначити гендерні стандарти для школярів. Серед характеристик фігури «справжня дівчинка, жінка» найбільше описів пов'язано з її зовнішністю: красива, з довгим волоссям. В описі також є такі якості, як доброта, «гарна».

Що стосується образу «справжнього» хлопчика, то він здебільшого пов'язаний із силою, мужністю та відвагою. Значна кількість мовленнєвих особливостей має заборонні мотиви: «не сваритися», «не ображати дівчат». Як і у хлопчиків, частина якості пов'язана з відповідальністю: «потрібно бути захисником», «потрібно допомагати».

Типовий опис образу «справжнього хлопчика»: «розумний, сміливий, сильний, спритний». За звичай відповідь дівчат на дане питання: «справжній хлопець – сильний, хоробрий, впевнений», як мій тато. До характеристик справжнього хлопчика також відноситься така відповідь: добрий, розумний, чесний, уважний.

Аналіз результатів виявив, щодо емоційно-оцінної установки до того чи іншого представника статі впливали на вибір партнерів і друзів у грі.

Значна частина з них – це такі висловлювання, як: «у моїх друзях тільки хлопчики або дівчатка», «дівчата, з якими я граю, веселі», «ми граємо між дівчатами або хлопчиками, але в наших іграх окремо», « моїми друзями більше є хлопчиків або дівчаток», «є дівчата, які заважають грі», «є хороші дівчата» , «з хлопцями, з якими я граю, весело».

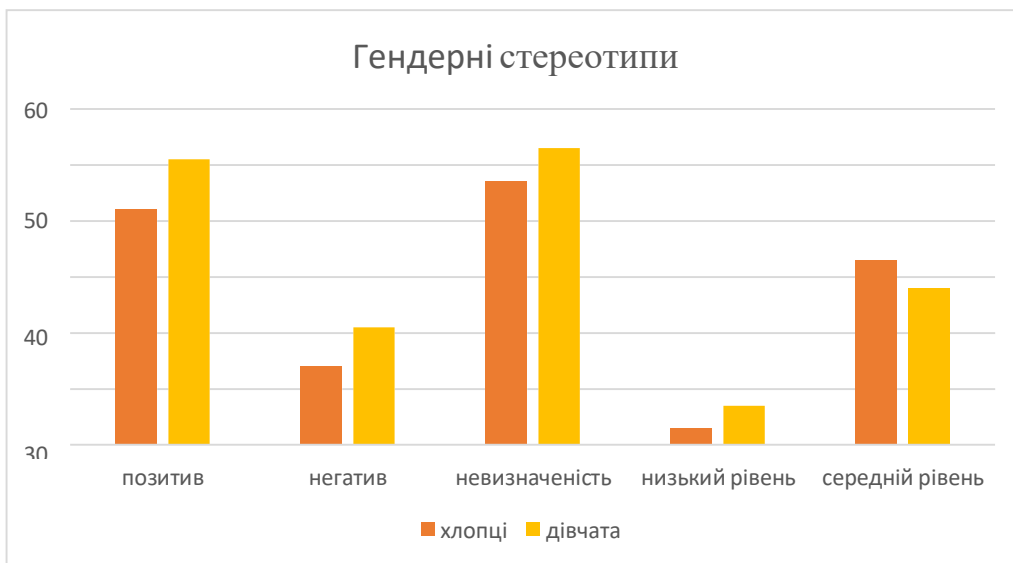
Аналізуючи відповіді дітей, виявилось, що в цілому переважають позитивні оцінки представників однієї статі. У результаті 42% хлопчиків позитивно відгукнулися про свою гендерну групу. Позитивно свою гендерну групу оцінили 51% дівчат.

Але є і негативні відгуки, особливо 14% у хлопчиків і 21% у дівчаток. Результати виконання даного завдання показали домінування бажання спілкуватися з своєю статтю і обмежені контакти з іншою та навпаки - бажання спілкуватися з протилежною статтю. Дівчата віддають перевагу спілкуванню та взаємодії, а хлопчики – активній грі. 74% і 53% респондентів виявили тенденцію до зближення статей, граюць і з хлопчиками і з дівчатками.

Фіксується середній рівень 3% і 7% молодших школярів, які сприймали себе позитивно, але їх інтерес до почуттів протилежної статі був ситуативним.

Низький рівень гендерних цінностей висловили 33% та 28% респондентів. Вони демонструють відсутність позитивного самосприйняття.

Рис. 2.11

Відповідно результатів за методом «Спостереження» 84% учнів залюбки спілкуються з однолітками та толерантно ставляться до однокласників з іншою гендерною ідентичністю. Вони орієнтовані на рівноправні стосунки, партнерство, у своїй поведінці не керуються статево- рольовими стандартами.

Вибіркове ставлення до однолітків виявлено у 16% досліджуваних. Вони демонструють відкритість, але вмінь йти на поступки один одному недостатньо.

Рис. 2.12

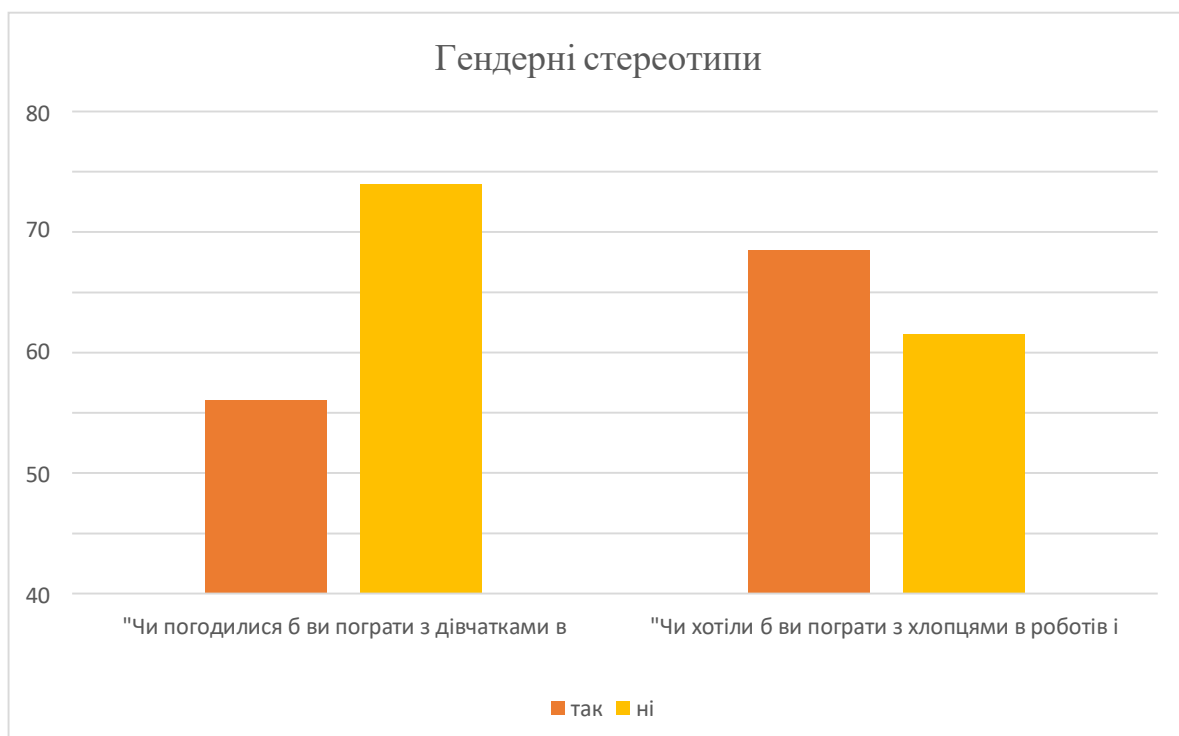

«Чи погодилися б ви пограти з дівчатками в ляльки? /Чи хотіли б ви пограти з хлопцями в роботів і машинки?» відповіли «ні», відповіли 11% учнів початкової школи. Діти оцінили це так: «ні, ігри в ляльки не підходять хлопчикам», «хлопчики соромляться грати з дівчатками», «ігри в машинки – це не весело. Грати в них люблять тільки хлопчики». 3% дітей дали відповідь: «деколи можна, але ненадовго». Близько 89% дітей добровільно погодилися грати з протилежною статтю.

Загалом ми помітили, що 88% школярів демонструють стереотипи у поведінці, відтворюючи в іграх традиційні гендерні ролі. 12% дітей здатні до нетипової статево-рольової поведінки.

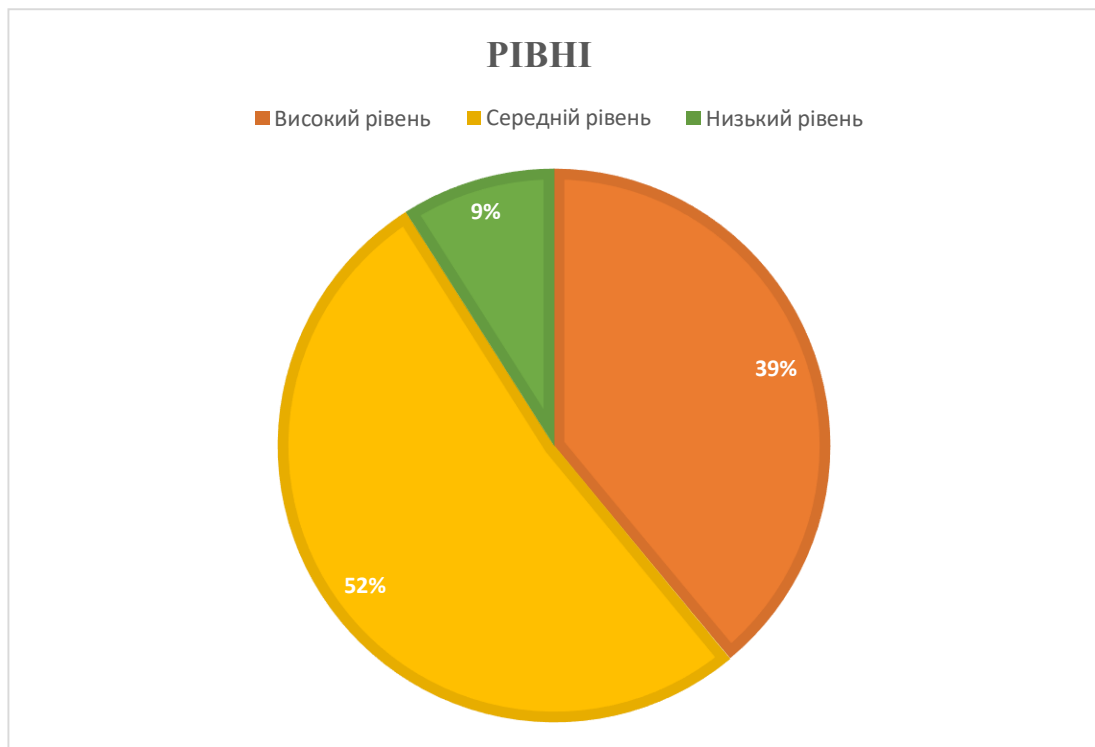
Майже всі діти 98% вважають, що хлопчики та дівчатка повинні допомагати та поважати один одного. Типові відповіді: «дівчаткам треба допомагати, тому що вони слабші», «хлопчики мають допомагати дівчаткам, а дівчаткам віддячувати їх цукерками». Відповіді на питання «Як повинна поводитись дівчина/хлопець, щоб ви захотіли з нею дружити?» Свідчать, що від дівчат очікують уважності, емоційності, а від хлопчиків – ініціативності.

Рис. 2.13

Отже, учні по відношенню один до одного проявляють сформовані навички поваги й рівноправ'я, а частково обізнаність з правилами міжгендерної взаємодії в різних обставинах буденного життя. За всіма описаними критеріями сформованості культури гендерних взаємин учнів початкових класів оцінено їх загальний рівень освіченості.

Рис. 2.14

Як видно, високий рівень освіченості в галузі гендерної культури виявлено у 39% учнів початкових класів. Знання та гендерні уявлення молодших школярів цього рівня не обтяжені стереотипами про статеву роль, демонструють поєднання традиційно «чоловічих» та «жіночих» якостей, усвідомлюють рівноправність статей. В основі системи емоційно-оцінних суджень лежать ціннісно-егалітарні установки. Їх характерно позитивна емоційна оцінка однолітків і позитивне самосприйняття. На принципах взаємної поваги та гендерної рівності ґрунтується культура гендерної взаємодії. Їм властиво приймати і розуміти гендерну ідентичність різних типів.

Середній рівень гендерної культури показали 52% школярів. Вони мають досить підготовлені гендерні уявлення й знання, проте виявляють

часткове усвідомлення гендерної рівності при виконанні певної гендерної ролі. Молодші школярі на цьому рівні схильні до позитивного сприйняття свого «Я» за статтю й емоційно налаштовані на взаємодію з протилежним типом гендера. Поведінковий характер інколи задовольняє принципи гендерної рівності.

Низький рівень освіченості у гендерній культурі мали 9% школярів. Школярі демонстрували стереотипні погляди та уявлення про гендерні ролі. Досліджувані не були обізнані нормами егалітарної взаємодії або не зустрічали в особистому житті необхідності дотримання цих норм.

Висновки до розділу 2

Процес реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів включає в себе: розвиток індивідуальності хлопчика і дівчинки, здатних адекватно оцінювати і переживати свої фізіологічні індивідуальні жіночі і чоловічі особливості, володіють вміннями і навичками відповідної статевої поведінки, соціальним очікуванням суспільства до гендерних ролей, дружніх відносин статей і індивідуальним гендерних особливостей молодших школярів; самовдосконалення жіночої та чоловічої індивідуальності; орієнтованих на встановлення взаємин з людьми своєї і протилежної статі в різних сферах життя; оволодіння між молодшими школярами дружніх відносин з урахуванням гендерних моделей.

Виявлено, що виховання дружніх відносин молодших школярів – це цілеспрямована педагогічна діяльність по розвитку маскулінності у хлопчиків і фемінінності у дівчинки, яка сприяє самореалізації всіх сутнісних сил хлопчики і дівчатка молодшого шкільного віку.

Докладно охарактеризовано гендерні особливості хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку, що впливають на формування дружніх відносин, які були представлені в психолого-педагогічній літературі: у

хлопчиків в структурі дружніх відносин домінують емоційний і когнітивний компоненти, у дівчаток - емоційний і поведінковий; ставлення до однолітків протилежної статі у хлопчиків і дівчаток складаються по-різному: для дівчаток – активно-позитивний і нестійкий, для хлопчиків більш характерні активно-позитивний, пасивно-позитивний і егоїстичний типи; в дружніх відносинах хлопчиків і дівчаток проявляється підвищення конструктивності відносин з однолітками протилежної статі. У хлопчиків спостерігається поступове зниження активності і наростання нестійкості у відносинах з дівчатками. У дівчаток, до кінця навчання в початковій школі активність у стосунках з хлопчиками значно підвищується: відносини дівчаток стають більш ініціативними, зацікавленими та стійкими; хлопчики і дівчатка дружать зазвичай окремо. Не рідко між ними виникають ворожі ставлення; дружба хлопчиків заснована на іграх і змаганнях; маленькі дівчатка багато розмовляють, встановлюючи позитивні відносини один з одним. Вони діляться таємницями, підтримують подруг у всьому, прагнуть побудувати навколо себе комфортний світ.

На основі підібраних методів та методик дослідження гендерної обізнаності учнів та вчителів обґрунтовано важливість діагностики в цьому педагогічному процесі. Результати проведеного емпіричного дослідження показали, що стан виховання культури гендерних взаємин школярів та гендерної компетентності педагогів знаходиться на середньому рівні.

Результати досліджень показують, що проведена робота з виховання культури гендерних взаємин у молодших школярів та педагогів стає початком у майбутній діяльності виховання гендерних взаємин учнів і може бути використана для вивчення іншими педагогами.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі представлено теоретичне узагальнення проблеми гендерної соціалізації школярів. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення поставленої мети, розв'язання завдань і дають право для формулювання таких висновків:

1. Проаналізовано проблеми виховання культури гендерної взаємодії школярів у дослідженнях учених. Розкрито поняття «культура гендерної взаємодії» та особливості її виховання, дослідження дефініцій: гендер, гендерні взаємини тощо.

2. Визначено сутність, структуру культури гендерної взаємодії школярів та розкрито особливості дітей шкільного віку у вихованні культури гендерної взаємодії. Модернізація освіти, перехід до моделі взаємодії вчителя й учнів, реалізує необхідність врахування освітніх потреб дітей. Оскільки особистість є гендерним різновидом, тому пріоритети у вихованні відкривають перспективи більш успішного навчання та виховання школярів відповідно до статі. Структура виховання культури гендерних взаємин школярів включає такі компоненти: когнітивний, який базується на гендерних знаннях і сформованих поняттях; емоційно-ціннісний, стандарти вимірювання яких відображають сформовані ціннісні установки до себе та протилежної статі; поведінковий, стандартами яких є здатність і вміння підтримувати гендерну рівність і чутливість у стосунках.

3. Охарактеризовано модель готовності майбутнього соціального робітника до соціалізації школярів на основі гендерного підходу. На сьогоднішній день, формування і розвиток компетентності педагогів в галузі виховання дітей, є актуальною проблемою. Вона обумовлена тим, що сучасні педагоги є суб'єктами освітнього процесу. Але багато хто з педагогів мають недостатнє уявлення про особливості розвитку дітей на етапі молодшого шкільного дитинства, освітньому процесі та його можливості збагачення дитячого розвитку. Отже, необхідно підвищувати рівень їх компетентності в питаннях виховання дітей шкільного віку.

4. Описано стан реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів в сучасній освіті. Процес реалізації гендерних моделей дружніх відносин молодших школярів включає в себе: розвиток індивідуальності хлопчика і дівчинки,

здатних адекватно оцінювати і переживати свої фізіологічні індивідуальні жіночі і чоловічі особливості, володіють вміннями і навичками відповідної статевої поведінки, соціальним очікуванням суспільства до гендерних ролей, дружніх відносин статей і індивідуальним гендерних особливостей молодших школярів; самовдосконалення жіночої та чоловічої індивідуальності; орієнтованих на встановлення взаємин з людьми своєї і протилежної статі в різних сферах життя; оволодіння між молодшими школярами дружніх відносин з урахуванням гендерних моделей. Виявлено, що виховання дружніх відносин молодших школярів – це цілеспрямована педагогічна діяльність по розвитку маскулінності у хлопчиків і фемінінності у дівчинки, яка сприяє самореалізації всіх сутнісних сил хлопчики і дівчатка молодшого шкільного віку.

5. Виявлено гендерні особливості дітей молодшого шкільного віку. Охарактеризовано гендерні особливості хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку, що впливають на формування дружніх відносин, які були представлені в психолого-педагогічній літературі: у хлопчиків в структурі дружніх відносин домінують емоційний і когнітивний компоненти, у дівчаток - емоційний і поведінковий; ставлення до однолітків протилежної статі у хлопчиків і дівчаток складаються по-різному: для дівчаток – активно-позитивний і нестійкий, для хлопчиків більш характерні активно-позитивний, пасивно-позитивний і егоїстичний типи; в дружніх відносинах хлопчиків і дівчаток проявляється підвищення конструктивності відносин з однолітками протилежної статі. У хлопчиків спостерігається поступове зниження активності і наростання нестійкості у відносинах з дівчатками. У дівчаток, до кінця навчання в початковій школі активність у стосунках з хлопчиками значно підвищується: відносини дівчаток стають більш ініціативними, зацікавленими та стійкими; хлопчики і дівчатка дружать зазвичай окремо. Не рідко між ними виникають ворожі ставлення; дружба хлопчиків заснована на іграх і змаганнях; маленькі дівчатка багато розмовляють, встановлюючи позитивні відносини один з одним. Вони діляться таємницями, підтримують подруг у всьому, прагнуть побудувати навколо себе комфортний світ.

6. Розкрито рівні прояву культури гендерної взаємодії молодших школярів. На основі підібраних методів та методик дослідження гендерної обізнаності учнів та вчителів обґрунтовано важливість діагностики в цьому педагогічному процесі. Результати проведеного емпіричного дослідження показали, що стан виховання культури гендерних взаємин школярів знаходиться на середньому рівні. Результати досліджень показують, що проведена робота з виховання культури гендерних взаємин у молодших школярів стає початком у майбутній діяльності виховання гендерних взаємин учнів і може бути використана для вивчення іншими педагогами.

Виконана робота не претендує на остаточне розв'язання заявленої проблеми. Подальші напрямки дослідження націлені на розширення змісту соціально-педагогічної послуги та посилення виховної функції батьків для гендерної соціалізації молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова В. В. Статева диференціація та міжособистісні відносини в дитячій групі . К.: КАРО, 2010. 77 с.
2. Абубікірова Н. І. Що таке «гендер»? *Жінка в суспільстві: міфи і реальні. Збірка статей.* К.: Інформація-XXI століття, 2011. 90 с.
3. Аветисова К. Р. Про статеве виховання дівчаток. *Шкільна педагогіка.* 2011. № 1. С. 34-37.
4. Агєєв В. С. Психологічні та соціальні функції гендерних стереотипів. *Питання психології.* 2010. № 2. С. 44-52.
5. Альошина Ю. Є. Проблеми засвоєння ролей чоловіка і жінки. *Питання психології.* 2012. № 4. С. 74-81.
6. Арутюнова Л. А. Шляхи та засоби виховання хлопчиків і дівчаток у сім'ї. *Шкільна педагогіка.* 2011. № 7. С. 39 - 47.
7. Бендас Т. В. Гендерна психологія. Л.: КАРО, 2013. 368 с.
8. Берн Ш. Гендерна психологія. К.: Прайм-ЄВРОЗНАК, 2011. 320с.
9. Біологічні і соціальні фактори, що формують статеву ідентифікацію. К: Академія, 2010. 791 с.
10. Бочарова І. Н. Деякі питання диференційованого підходу у фізичному вихованні хлопчиків і дівчаток. *Педагогіка.* 2010. №12. С. 72-75.
11. Введенський В. М. Моделювання професійної компетентності педагога. *Педагогіка.* 2013. № 10. С. 51-55
12. Венгер А. Л. Психологічні малюночні тести: ілюстроване керівництво. К.: ВЛАДОС-прес, 2013. 159 с.
13. Вербицький А. А. Психолого-педагогічні особливості контекстного навчання. К. : Знання, 2007. 110 с.
14. Войченко А. П. Організація навчально-виховного процесу як засіб формування професійної готовності студентів до педагогічної діяльності. Фрунзе, 2010. 25 с.

15. Гендерне виховання: навч. посібник для студентів пед. вузів А. Г. Трушкін та ін. Львів: Фенікс, 2011. 191 с.
16. Герасимова Н. Є. та ін. Словник-довідник з педагогіки та психології. Ч: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. 212 с.
17. Градусова Л. В. Виховання мужності у хлопчиків в грі. К., 2010. С. 135-147.
18. Дьяченко М. І. Кандибович Л. А. Психологія вищої школи: Навч. посібник для вузів. К.: Академія, 2011. 383 с.
19. Енциклопедія освіти. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с .
20. Захаров А. І. Психологічні особливості сприйняття дітьми ролі батьків. *Питання психології*. 2012. №1. С. 57-64.
21. Зоріна Н.А., Прозументик О. В. Формування професійно- педагогічних компетенцій майбутнього педагога ПЗО. *Компетентнісний підхід в освіті: колективна монографія*. У., 2016. 280 с.
22. Іванова О. І. Формування позитивної статевої ідентичності у дітей молодшого шкільного віку. К: Академія, 2012. 135 с.
23. Ільїн Є. П. Диференційована психофізіологія чоловіка і жінки. Х.: Знання, 2013. 120 с.
24. Ісаєв Д. Н. Статеве виховання дітей. Л.: Медицина, 2012. 160 с.
25. Каган В. Є. Гендерне виховання дівчинки в сім'ї. К.: Педагогіка, 2011. 135 с.
26. Каган В. Є. Когнітивні та емоційні аспекти гендерних установок дітей 7-11 років. *Питання психології*. 2010. №2. С. 65-69.
27. Каменська В. Г. Гендерна поведінка і роль сім'ї у формуванні соціальних стереотипів. К.: ИНФА-К, 2015. С. 148-150
28. Кір'якова А. В. Теорія орієнтації особистості в світі цінностей. О., 2006. 188 с.
29. Ковальов С. В. Психологія сучасної сім'ї. Х.: Просвітництво, 2014. 230 с.

30. Колесов Д. В. Бесіди про статеве виховання. Х: Просвітництво, 2013. С. 276 - 280
31. Коломинський Я. С. Хлопчики і дівчатка. *Шкільне виховання*. 2013. № 2. С. 13-15.
32. Кон І. С. Психологія статевих відмінностей. *Питання психології*. 2010. №2. С. 47- 57.
33. Кон І. С. Статеві відмінності і диференціація соціальних ролей. К.: Педагогіка, 2011. 234 с.
34. Красоткіна Є. І. По-різному або однаково думають хлопчики і дівчатка? *Шкільне виховання*. 2013. №12. С. 44.
35. Кузьміна Н. А. Аксеологічна теорія підвищення якості підготовки фахівців освіти. К.: Дослідницький центр проблем якості підготовки фахівців, 2011. 144 с.
36. Ледовських Н. К. Педагогічні умови гендерного розвитку в молодшому шкільному віці . К: Наука, 2013. 256 с.
37. Лосєва О. К. Статеве виховання дітей і підлітків в сім'ї. К: Академія, 2010. 235 с.
38. Мазниченко М. А. Гендерне виховання молодших школярів. *Педагогіка*. 2014. №5. С. 45-53.
39. Моляко В. А. Психологічна готовність до творчої праці. К.: Знання, 2009. 48с.
40. Мухіна В. С. Вікова психологія: феноменологія розвитку, дитинство, отрочтво .К.: Академія, 2013. 432 с.
41. Нагель О. П. Технологічна компетентність педагога в здійсненні гендерного підходу до освіти дітей. *Педагогіка*. 2008. № 4.
42. Овчиннікова О. Б. Роздільне виховання хлопчиків і дівчаток. *Шкільна педагогіка*. 2014. № 1. С. 16-17.
43. Орлов Ю. М. Статевий розвиток і виховання .К., 2013. 239 с.
44. Піхота О. М. та ін. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій. К.: Видавництво А. С. К., 2013. 240 с.

45. Піхота О.М. Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки вчителя. К., 2007. 401 с.
46. Практикум з гендерної психології. К.: Академія, 2013. 218 с.
47. Рєпіна Т. А. Аналіз теорій гендерного виховання в сучасній західній психології. *Питання психології*. 2011. № 2. С. 36-38.
48. Рєпіна Т. А. Хлопчики і дівчатка: дві половинки? *Обруч*. 2012. №6. С. 3-6.
49. Сабіров Р. Ю. Наука-безстатевої педагогіки. *Народна освіта*. 2012. №6. С. 79-87.
50. Сексуальний розвиток і статеве виховання дітей. К.: КАРО, 2014. 244 с.
51. Сенько Т. В. Залежність положення молодших школярів у групі однолітків від форми їх особистісної поведінки. *Питання психології*. 2013. №4. С. 25-27.
52. Словник української мови: в 11 томах під ред. Г. М. Гнатюка. К.: Наукова думка, 2012. Т. 3. С. 624.
53. Столярчук Л. І. Педагогічні аспекти гендерного виховання. *Педагогіка*. 2013. №5. С. 38-43.
54. Татаринцева Н. Є. Гендерна поведінка дитини як образ культурного життя людини. С., 2013. 200 с.
55. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні засади підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах. К., 2007. 54 с.
56. Урунтаєва Г. А. Практикум з дитячої психології. Х.: Просвітництво, 2012. 226 с.
57. Фрейд А. Дитяча сексуальність і психоаналіз дитячих неврозів. К.: Академія, 2011. 350 с.
58. Фуряєва Т. З. Початкова школа: проблема гендерного виховання. *Шкільне виховання*. 2013. №11. С. 79-81.

59. Хасан Б. Н. Особливості присвоєння соціальних норм дітьми різної статі. *Питання психології*. 2012. №3. С. 32-39.
60. Чекаліна А. Д. Відмінності виховання хлопчиків і дівчаток. *Сім'я і школа*. 2013. №3. С. 10 -14.
61. Штильова Л. В. Педагогіка і гендер: розвиток гендерних підходів в освіті. *Гендерна педагогіка: сучасні підходи*. К.,2012. 166 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика гендерної ідентифікації дітей молодшого шкільного віку.

Бесіда з дитиною про статеві ролі (А. М. Щетиніна, О. І. Іванова)

Мета: виявити особливості уявлень дітей про статеві ролі, про себе як про представника певної статі і своїх справжніх і майбутніх статевих ролях.

Інструкція до проведення інтерв'ю.

Бесіда проводиться індивідуально з кожною дитиною і складається з 2-х блоків питань.

Перший блок об'єднує з 1 по 6 питання, мета яких виявити уявлення дитини про свій образ «Я-хлопчик» або «Я-дівчинка» і особливості ідентифікації дитини зі своєю статтю, про позитивне або негативне ставлення дитини до своєї статевої ролі.

Другий блок об'єднує з 7 по 13 питання.

Мета: виявити уявлення дитини про свою справжню статеву роль.

Питання:

1. Скажи, хто ти: хлопчик чи дівчинка? Звідки ти це знаєш?
2. Чим хлопчики відрізняються від дівчаток (дівчатка від хлопчиків)?
3. За якими зовнішніми ознаками можна дізнатися, що це хлопчик (дівчинка)?
4. Чи може бути так, що ти ляжеш ввечері спати хлопчиком (дівчинкою), а вранці прокинешся дівчинкою (хлопчиком)?
5. А якби це було можливо, ти хотів (а) б заснути хлопчиком (дівчинкою), а прокинутися дівчинкою (хлопчиком)?
6. Ти б дуже засмутився (засмутилася), якщо б став дівчинкою (хлопчиком)? Чому?

7. Чи знаєш ти, чим відрізняються хлопчики від дівчаток? (якщо питання незрозуміле, задаються уточнюючі питання: як ти дізнаєшся, хто хлопчик, а хто дівчина?)

8. Мама, тато (бабуся, дідусь) вважають тебе хорошим сином (донькою), онуком (внучкою)? Чому ти так думаєш?

9. Яким би ти хотів стати сином (донькою), онуком (онукою)? Чому?

10. Коли ти виростеш, ким ти будеш: дядьком або тіткою, чоловіком або дружиною, татом чи мамою?

11. Ким ти хочеш бути, коли виростеш: дядьком або тіткою, чоловіком або дружиною, татом або мамою?

12. Яким би ти хотів (а) стати чоловіком (жінкою)?

13. Яким би ти хотів (а) стати татом (мамою)? Обробка результатів

- самостійна, правильна, розгорнута відповідь – 3 бали;
- відповідь правильна, за допомогою педагога, навідних питань – 2 бали
- односкладова відповідь, його відсутність – 1 бал

Рівень уявлень дітей про статеві ролі, про себе як про представника певної статі і своїх справжніх і майбутніх статевих ролях.

- Високий рівень – 27-39 балів.
- Середній рівень – 14-26 балів.
- Низький рівень – 1-13 балів

Обробка даних.

Про *низький рівень* розвитку «образу Я» хлопчика/дівчинки будуть свідчити нестійкість статті, її оборотність (дитина допускає можливість перетворення хлопчика в дівчинку і навпаки); емоційно нестабільне ставлення до себе, оцінка себе як не дуже хорошого або ж посилення на негативні оцінки його якостей дорослими; відсутність уявлень про своїх майбутніх статевих функції в суспільстві і сім'ї; невизначені уявлення про особливості поведінки хлопчиків і дівчаток у середовищі однолітків і сім'ї.

При *середньому рівні* розвитку, дитина розуміє, що стать незворотна (не можна з хлопчика перетворитися на дівчинку і навпаки); оцінює себе в цілому позитивно, вважаючи стать лише окремі свої якості, якщо такими їх вважають інші; знає, як поведуться хлопчики або дівчатка, перераховує їх відмінні ознаки (одяг, зростання, ряд якостей, поведінка); називає деякі функції хлопчика і дівчинки в сім'ї в даний час і в майбутньому.

Про *високий рівень* сформованості гендерного образу дитини свідчать розуміння незворотності статі; емоційно позитивне ставлення до себе в цілому і до виконання своїх статево рольових-функцій в сім'ї; уявлення про відмінності хлопчиків і дівчаток і особливості їх статевої поведінки; знання ряду своїх статево-рольових функцій в майбутньому і позитивне їх прийняття.

Відповіді дитини записуються в таблицю, в якій кількість стовпців відповідають кількості дітей.